

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN: 2146-3417

YIL: 2013

CİLT: 2

SAYI: 1

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisinde sosyal bilimler alanında özgün araştırma makaleleri, derlemeler, araştırma notları, teknik notlar, kitap eleştirileri ve bilimsel nitelikli editöre mektuplar yayınlanır. Dergi Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır. Yayınlanmak üzere gönderilen eserlerin başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekmektedir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergide yayınlanacak eserlerin her türlü sorumluluğu yazara/yazarlarına aittir. Makaleler, dergi e-posta adresine (iibfdergi@klu.edu.tr) gönderilmelidir. Makalenin hakem incelemesi için kabul edilmesi durumunda, **Telif Hakkı Devir Formu** tüm yazarlarca imzalanarak editörlüğe gönderilmelidir.

Dergiye gönderilen makaleler, öncelikle Dergi Yayın Kurulu tarafından bilimsel içerik ve şekil bakımından ön incelemeye tabi tutulur. Dergi Yayın Kurulu, yayınlanabilecek nitelikte bulmadığı veya yazım kurallarına uygun hazırlanmayan makaleleri hakemlere göndermeden ret kararı verme hakkına sahiptir. Değerlendirmeye alınabilecek olan makaleler, incelenmek üzere iki ayrı hakeme gönderilir. Dergi Yayın Kurulu, hakem raporlarını dikkate alarak makalelerin yayınlanmak üzere kabul edilip edilmemesine karar verir.

KIRKLARELI UNIVERSITY
JOURNAL OF THE FACULTY OF ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES (KLUJFEAS)

ISSN: 2146-3417

YEAR: 2013

VOLUME: 2

NO: 1

Kırklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences (KLUJFEAS) welcome papers for publications as original research papers, research notes, technical notes, book reviews and scientific letters to editors. The journal is published twice per year in June and December. Manuscripts submitted to the journal are only accepted if they have not been or will not be published and should not be under review elsewhere. Manuscript's language is Turkish and English. All responsibility of the studies belongs to the author(s). Studies should be prepared in accordance with international scientific ethics rules. Studies must be sent to journal e-mail address (iibfdergi@klu.edu.tr). For the studies accepted for publication in our journal, signed **Copyright Transfer Form** must be sent to the journal editorial.

Papers are firstly checked for their eligibility for technical and journal's style. The manuscripts that do not suit journal's standards or not suitably correspond to the scope journal are refused with unexplained reason. Manuscripts that are found suitable for peer review will be assigned to two expert reviewers. The final decision to accept or reject a manuscript will be made by the Editorial Boards. After review process, the Editorial Boards will inform the authors of acceptance, rejection or necessity of revision of the manuscript.

ÖNSÖZ

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde hazırladığımız dergimizin yeni sayısı ile karşınızda olmaktan büyük mutluluk duyuyoruz.

2012 yılında yayın hayatına başlayan dergimiz, Sosyal Bilimler alanındaki güncel tartışmaları takip eden eserleri yayınlamayı hedeflemiştir.

Dergimizin 2013 sayısı için 6 eser başvuruda bulunmuş ve 5 eser bilim kurulu tarafından yeterli bulunarak yayına kabul edilmiştir.

Dergimizin sürekliliğini sağlamak için kalitesinden ödün vermeden okuyucu ve yazar kitlesini tutabilmenin zorluğunun bilincinde olarak büyük ümitlerle çıktığımız bu yolda desteklerini esirgemeyen üniversite rektörlüğümüze, editörlerimize, yazarlarımıza ve hakemlik yapan araştırmacılarımıza teşekkürlerimizi ve saygılarımızı sunarız.

Kırklareli Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Editör

PREFACE

We are very glad to present the new issue of Kırklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences (KLUJFEAS).

Our Journal, which started broadcasting in 2012, aimed to publish researches following the current debates in the field of Social Sciences.

For the 2013 issue of our Journal, 5 out of 6 articles were found acceptable by the scientific committee.

KLUJFEAS aims to continue to broadcast without sacrificing its scientific quality with an awareness of the difficulties such as being accepted as a reputational journal by authors and audience. KLUJFEAS presents great thanks to Kırklareli University Rectorate, scientific committee, editorial board, authors and referees for their invaluable support.

Kırklareli University

Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences

Editor

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
BİLİM KURULU

Sahibi

Kırklareli Üniversitesi Rektörlüğü Adına

Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ (Rektör)

Editör

Yrd. Doç. Dr. Armağan TÜRK

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (ISSN: 2146-3417)
Yıl: 2013 – Cilt: 2 – Sayı: 1

KIRKLARELI UNIVERSITY
JOURNAL OF THE FACULTY OF ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES (KLUJFEAS)
SCIENTIFIC COMMITTEE

Owner

On Behalf of Kırklareli University

Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ (Rector)

Editor

Asst. Prof. Dr. Armağan TÜRK

İÇİNDEKİLER

1. LİDERLİK DAVRANIŞ TÜRLERİ
İffet KESİMLİ 1-10
2. SAİD HALİM PAŞA’NIN DÜŞÜNCE DÜNYASI VE İKTİSADİ
MESELELERE BAKIŞI
Ali Haydar BEŞER 11-23
3. SEÇKİNLERİN AYIRT ETME STRATEJİLERİ: TÜRKİYE'DE
BURJUVA KÜLTÜRÜNÜN VARLIĞI-YOKLUĞU TARTIŞMASININ
SOSYOLOJİK İŞLEVİ
Erhan ÖZŞEKER 24-41
4. HAYEK’İN PİYASA İDEOLOJİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Aslı OKAY TOPRAK – Neslişah TOK 42-54
5. KİTAP DEĞERLENDİRMESİ: KARAKTER AŞINMASI (RICHARD
SENNETT)
Oğuz BAŞOL 55-58

CONTENT

1. TYPES OF LEADERSHIP BEHAVIORS
İffet KESİMLİ 1-10
2. SAİD HALİM PAŞA’S THOUGHT STRUCTURE AND VIEW OF
ECONOMIC ISSUES
Ali Haydar BEŞER 11-23
3. ELITES' STRATEGIES OF DISTINCTION: THE SOCIOLOGICAL
FUNCTION OF THE DEBATE ON THE PRESENCE-ABSENCE OF A
BOURGEOIS CULTURE IN TURKEY
Erhan ÖZŞEKER 24-41
4. AN EVALUATION ABOUT HAYEK’S MARKET IDEOLOGY
Aslı OKAY TOPRAK – Neslişah TOK 42-54
5. BOOK REVIEW: THE CORROSION OF CHARACTER (RICHARD
SENNETT)
Oğuz BAŞOL 55-58

LİDERLİK DAVRANIŞ TÜRLERİ

İffet KESİMLİ

Öğr. Gör., Lüleburgaz Meslek Yüksekokulu, iffet.kesimli@gmail.com

Özet

Yaşamın birçok kesitinde liderlere ihtiyaç duyulmakla beraber, işletme dünyasında liderlik özel bir yere sahiptir. Bu çalışma; literatürde çok sayıda bulunan liderlik davranışlarından bazı liderlik davranış türlerini kısaca ele almaktadır. Bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılara özet bilgi vererek, çalışmalarına başlangıç aşamasında ışık tutmayı amaçlamaktadır. Çalışmada; literatür taraması sonucunda çağdaş işletmelerde öne çıkan liderlik davranış tiplerinin bazılarının tanımları verilmiş ve bunlara ilişkin akademisyenlerce geliştirilen modellere kısaca yer verilmiştir. Sınırlı sayıda liderlik davranışına yer verilmiş olan çalışma, değişik kurumlarda, farklı kurum kültürlerinde, çeşitli örgüt iklimlerinde, hem izleyenlere hem de liderin özelliklerine bağlı olarak çeşitli liderlik davranışları olabileceğini göstermektedir. İzlenebilecek tek doğru bir yol olmadığı açıktır. Duruma, konjoktüre ve güncel koşullara bağlı olarak çeşitli davranışlarının bileşimi uygun görülebilir, bu bileşim işletmeye sürdürülebilir performans sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, davranış türleri, firma performansı

TYPES OF LEADERSHIP BEHAVIORS

Abstract

Though leaders are needed through our whole lives, leadership has a special place within business world. This study is shortly handling just some of the many leadership types. By giving summarized information to the researchers in this topic, the study aims enlightening their studies at the preliminary level. Following literature search, the study gives definitions of some of the prominent leadership behavior styles seen at contemporary businesses, and shortly mentions some leadership behavior models developed by academics. The study handling a limited number of leadership behaviors, shows that there would be several leadership behaviors in different businesses, and in different cultural contexts depending on the characteristics of the leader and followers. It is explicitly understood that there is no single true path. A combination of differentiated behaviors would be fitting, depending on the situation, conjuncture, and contemporary conditions. This combination may bring sustainable performance to businesses.

Keywords: Leadership, types of behaviors, company performance

GİRİŞ

Türk Dil Kurumu sözlüklerinde *lider*; yönetim bilimine kısmen uzak bir tanımla, önder ve/veya şef olarak açıklanmakta; yönetim bilimine en yakın tanımında ise, bir partinin veya bir kuruluşun en üst düzeyde yönetimiyle görevli kimse olarak yer almaktadır (Türk Dil Kurumu). Liderlik ise liderin görevi ve önderlik etme olarak tanımlanmaktadır. Yatırımcı sözlüğünde ise *liderlik*; şirket yönetiminin zorlu hedeflerini koyma ve bu hedeflere ulaşma; seri ve sonuç odaklı harekete geçme, rekabet edebilme ve diğer kişilere daha iyi performans göstermeleri için esin kaynağı olma kabiliyeti olarak tanımlanmaktadır. Liderlik aynı zamanda; genel olarak takip dilen ve diğer şirketlerle karşılaştırmada çok daha kolay olan nicel ölçütlerle kıyaslandığında, liderliğe ve şirketin nitel yönlerine değer katmadır (<http://www.investopedia.com/terms/l/leadership.asp>, 13.01.2011).

Yaşamın birçok kesitinde liderlere ihtiyaç duyulmakla beraber, işletme dünyasında liderlik özel bir yere sahiptir. Bu çalışma; literatürde çok sayıda bulunan liderlik davranışlarından bazı liderlik davranış türlerini kısaca ele almaktadır. Bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılara özet bilgi vererek, çalışmalarına başlangıç aşamasında ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada; literatür taraması sonucunda çağdaş işletmelerde öne çıkan liderlik davranış tiplerinin bazılarının tanımları verilmiş ve bunlara ilişkin akademisyenlerce geliştirilen modellere kısaca yer verilmiştir.

1. Hizmetkâr Yönetici Liderlik - Servant Executive Leader

Hizmetkâr lider, kendi içinden gelen bireylere, örgüte, topluma hizmet etme eğilimi vasıtasıyla başkalarının yardımıyla liderlik yapan kişidir. Lider olarak bu hizmetkârlar, cazip davranışları modelleyerek başkalarını geliştirirler. Hizmetkâr yönetici liderin davranışları, izleyenlerinin sosyal öğrenmesine katkıda bulunarak, karşılığında kişinin hizmetkâr lider olmasını sağlar. Bu durum, hizmetkâr tarafından yolu çizilen, grubun değerlerini yansıtan, kültür, iklim ve kurumu yaratır. Her ne kadar teorik olarak “hizmetkâr” ve “lider” zıt anlamlı kavramlar gibi görünseler de, iki aykırı unsurun aynı potada erimesi, AT&T firmasında yaklaşık 40 yıl yöneticilik yapmış olan Greenleaf’in etkili liderlik hakkındaki fikirleri pratik tecrübesinden kaynaklanmaktadır. Çeşitli kamu kuruluşlarına, önemli işletmelere danışmanlık da yapmış olan Greenleaf’e göre hizmetkâr yönetici lider;

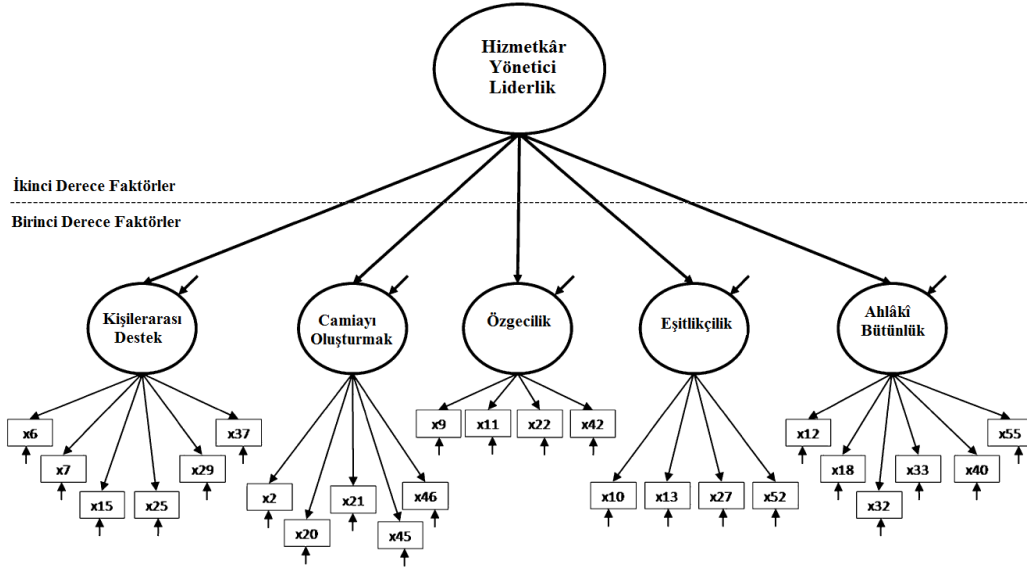
- Sürekli olarak araştıran,
- Dinleyen,
- Paylaşılan amaçlara ulaşmanın daha iyi yollarını arayan,
- Başkaları için, yani çalışanlar, müşteriler ve toplum için değer yaratmayı yönetimin birincil görevi sayan,
- Toplum bilincini öne çıkaran, karar vermeyi paylaşan, bütüncül yaklaşımı benimseyen
- Örgütün sınırlarının ötesine geçerek; kararlarının etkilerini toplumun en az imkana sahip kesimleri için yaratacağı etkileri hesaplayan
- Bu gruplara daha fazla mahrumiyet çekmeyeceklerinin garantisini verip, fayda yaratacağının teminatını veren
- Motivasyonu kendi gibi hizmetkar liderler yetiştirmek olan kişidir.

Akademisyenlerin damıttığı haliyle hizmetkâr yönetici liderin on karakteristik özelliği ortaya konulmuştur. Bunlar aşağıda listelenmiştir (Reed vd. 2011);

- Dinleme kapasitesi
- Empati göstermek
- Yaraları sarmak ve ikna etmek
- Farkındalık yaratma kabiliyeti
- İleri görüşlülük
- Kavramlaştırma
- Kişilerin büyümesine katkıda bulunma taahhüdü verme
- Cemiyeti oluşturma
- Paydaşların kaynaklarının vekil harçlığını yapmak
- Ahlaki güç

Hizmetkâr yönetici liderliğin tanımında kullanılabilir olan faktörler aşağıdaki çizimde verilmiştir. Buna göre kişilerarası destek, camiayı oluşturmak, özgecilik, eşitlikçilik ve ahlâkî bütünlük hizmetkâr yönetici liderliğin faktörleridir. Aşağıda hizmetkâr yönetici liderliğe dair bir model bulunmaktadır (Reed vd. 2011).

Şekil 1. Hizmetkâr Yönetici Liderliğe İlişkin Kavramsal Model

Kaynak: Reed, L. L. — Vidaver-Cohen, D. — Colwell, S. R. (2011). A New Scale to Measure Executive Servant Leadership: Development, Analysis, and Implications for Research, *Journal of Business Ethics*, DOI 10.1007/s10551-010-0729-1, Springer 2011, Publishes online: 13 January 2011.

2. Etik Liderlik - Ethical Leadership

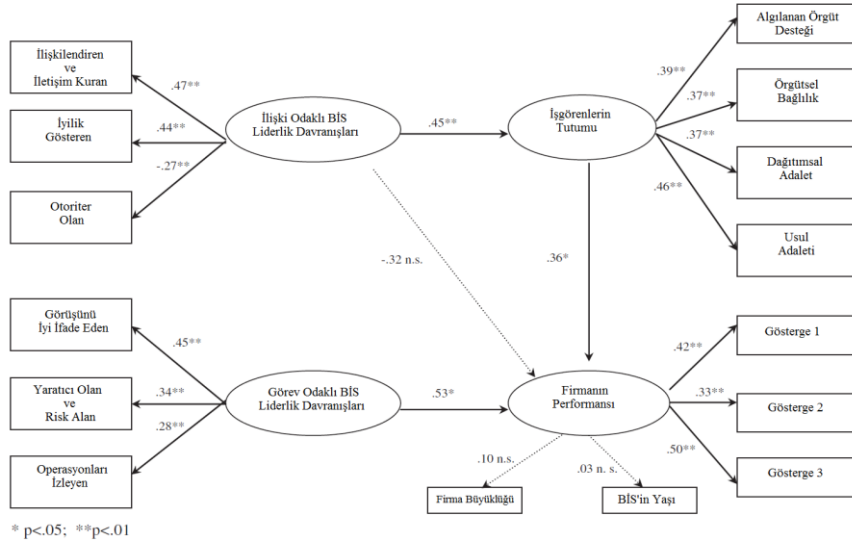
Etik liderler davranışı izleyenlerinin ve paydaşların güvenebileceği biçimde kurgularlar. Yabancılaşma ve marjinalleşmenin yerine, dâhil olmayı ve karşılıklılığı kuvvetlendiren kolektif anlayış hissini sağlarlar. Liderler, etik olarak kabul edilebilir davranışların ve etik sorunların ve soruların nasıl yönetileceği konusunda, astlarına rol modeli olarak hizmet ederler. Belirli bazı davranışları ödüllendirerek ve bazılarını da cezalandırarak, neyin etik olduğu konusunda durumsal ve kişisel ipuçları vermek, liderin rollerinden biridir. Özetle liderler örgüt üyelerinin etik veya etik dışı tarzda davranmalarını eğilimlerini açığa çıkarır veya önlerler. Etik liderler adil ve dengeli kararlar veren dürüst, şefkatli ve prensip sahibi kişilerdir. Etik liderler, sıklıkla izleyenleriyle etik üzerine iletişim kurarak, etik standartları oluşturarak, bunun takibini ödül ve ceza kullanımıyla yapmak suretiyle, izleyicilerini davranış modelleyerek geliştirirler. Daha önemlisi, etik liderler, yalnızca ana rol oynamaz, söylemlerini uygular ve etik yürütme için proaktif rol modeli olurlar (Bobek vd. 2010; Reed vd. 2011).

3. Baş İdare Sorumlularının Görev ve İlişki Yönelimli Davranışları

Baş İdare Sorumluları (BİS) örgüt etkililiğini, üstlendikleri roller ve bu rolleri oynarken sergiledikleri davranışlarla etkilerler. Etkili liderler yalnızca bilişsel olarak karmaşık kişiler değildirler; aynı zamanda muhtelif rol setlerini ve becerileri açık davranışsal bütünlük içinde sergileyebilirler. Davranışsal karmaşıklık çok sayıda sırasında birbirleriyle çelişebilen rolleri, bütünlük ve tamamlayıcı biçimde üstlenmeyi gerektirir. Komplike davranış biçimi BİS'lerin farklı paydaşlarla iletişim kurmasını sağlar, böylelikle örgütü değiştirme kapasitesini artırır. BİS'in rol portföyünde bulunabilecek roller şunlardır; vizyon oluşturucu, motivatör, analizci, görev ustası ve benzerleridir.

Vizyon oluşturucu rolü, işletmenin temel amacı ve gelecekteki yönünü belirleme ve dillendirme ile ilgilidir. Bu rolü gerçekleştirmek için idareci lider, sosyal, ekonomik ve teknolojik eğilimleri izlemek ve çalışmak üzerine ciddi zaman harcamak durumundadır. Motivatör rolü, işletme vizyonunu 'mücadele etmeğe değer' bir unsur olarak tercüme etmek demektir. Bunun için liderin işletmede canlı ve heyecanlı bir ortam oluşturması gereklidir. Vizyon oluşturucu, motivatör, analizci, görev ustası rolleri görev yönelimli ve ilişki yönelimli liderlikle tutarlıdır. Analizci ve görev ustası rollerinin doğrudan sonuçları, sürdürülebilir örgütsel yapı ve sağlam finansal performanstır. Yapılan araştırmalar, çoklu liderlik rollerini üstlenebilen liderlerin, yüksek seviyelerde örgütsel etkililik sağladığını göstermiştir (Wang vd. Şubat 2011).

Şekil 2. Personel Davranışlarının Baş İdare Sorumlularının Liderlik Davranışları ve Firma Performansı Üzerindeki İhlmalıyıcı Etkisi

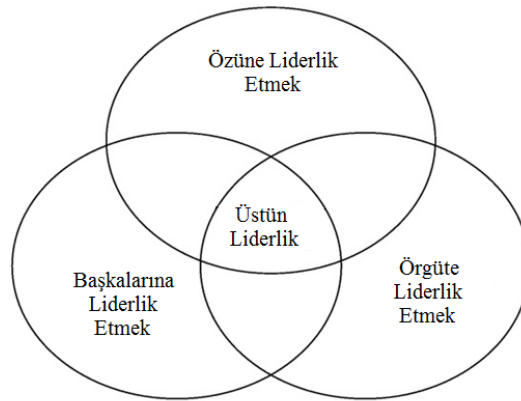

Kaynak: Wang, H. — Tsui, A. S. — Xin, K. R. (2011). CEO leadership behaviors, organizational performance, and employees' attitudes, *The Leadership Quarterly*, 22 (February), 92–105.

4. Üstün / Aşkın Liderlik - Transcendent Leadership

Üstün liderlik; kendi seviyesini, başkalarının seviyesini ve örgüt seviyesini genişleten, aşan stratejik liderliğin bir türüdür. Genişletmeden kasıt, seviyeler arasında manevî ve bilimsel köprüler kurmayı içerir. Seviyeler arasında, seviyelerin içerisinde, üzerinde ve ötesinde kaliteyi kapsayarak, seviyelerin aşılmasını sağlayan bir model için en uygun terim aşkındır. Her ne kadar seviyeler arasında sinerjik bir doğa bulunsa da, her stratejik liderin tüm seviyeleri aşma eğiliminde ve kapasitesinde olması beklenemez. Bazı stratejik liderler başkalarını yönlendirme kabiliyetleri olduğundan tepeye yükselmişler olabilirler, ancak örgüte liderlik etmede yetersiz olabilirler. Stratejik değişiklikler yapması beklenen bazı liderler ise tepeden paraşütle inmiş olabilirler ancak onlar da başkalarını yönlendiremiyor olabilirler. Günümüz dinamik çevresi, çevreyi yorumlamayı, stratejileri kuvvetlendirmeyi ve böyle bir çevrede yaşamayı başarabilen örgütü kurmayı gerektirir. Bunun yanı sıra, daha az plânlama ve kontrol, daha fazla esneklik, öğrenme ve doğaçlama gerektirir. Bu duruma en iyi uyum sağlayacak olan liderlik tipi özellikleri; yenilikçi, aracı, yardımcı, mentor, koordinatör, analizci ve görev ustası olmak olan üstün liderliktir. Bunu simgeleyen açıklayıcı model aşağıda verilmiştir (Crossan vd. 2008: 570).

Şekil 3. Üstün Liderlik: Üç Seviye Arasında ve İçerisinde Stratejik Liderlik

Kaynak: Crossan, M. — Verab, D. — Nanjad, L. (2008). Transcendent leadership: Strategic leadership in dynamic environments, *The Leadership Quarterly*, 19 (5) (October), 569-581, doi:10.1016/j.leaqua.2008.07.008.

5. Etkileşimci Liderlik - Transactional Leadership

Önceleri liderliğin, üzerinde çoktan pazarlık yapılmış olan bir şeylerin takasına dayandığı, hem izleyenlerin hem de liderin bir şeyler aldığı, egoist düşüncesi geçerliydi. Etkileşimci liderlik, liderle izleyen arasındaki ilişkilerin optimize edilemediği bir ilişki

biçimidir. Etkileşimci liderlik şarta bağlı ödüllere ve istisnalarla yönetime dayanır. Motivasyonun temel unsuru kendine-yatırım teorisidir (Ruiz vd. 2010).

6. Dönüşümcü Liderlik - Transformational Leadership

Etkileşimci liderliğin açık bıraktığı, izleyenlerin gerçek ihtiyaçlarının lider tarafından tatmin edilmesini içeren bir liderlik olarak dönüşümcü liderlik uzun yıllar önce tanımlanmıştır (Ruiz vd. 2010). Dönüşümcü liderler izleyenlerini, onların amaçlarını yüceltip, teati sözleşmesinin açık ve örtük beklentilerinin ötesinde çalışma konusunda güven duymalarını sağlayarak etkilediklerinden, değişim yönelimlidir. Entelektüel uyarm, esinlendirici motivasyon, idealleştirilmiş etki ve kişiselleştirilmiş düşüncelilik, dönüşümcü liderliğin unsurlarıdır (Liu vd. 2010). Lider-üye-teatisi hem ampirik hem teorik olarak dönüşümcü liderlikle ilişkilendirilmiştir. Liderin her bireyi ayrı ayrı düşünüyor olması, dönüşümcü liderliğin fikir birliğini etkilemesi anlamına gelir, bu da lider-üye-teatisini güçlendirir. Dönüşümcü liderler sosyal kimliği ve böylece konsensüsü olumlu yönde etkileyecek biçimde ortak amacı vurgularlar. Konsensüs için izleyenlerin, liderle pozitif ilişki ihtiyacını hissetmesi ve böylece bir grup olarak, pozitif ilişkileri paylaşmaları gerekir (Schyns ve Day, 2010).

7. Otantik Liderlik - Authentic Leadership

Otantik liderlik, pozitif psikolojik kapasiteyi ve pozitif etik iklimi hem kullanarak hem ilerleterek, bu yolla daha fazla kendi-farkındalığı artıran, ahlâkî perspektifi içselleştiren, enformasyonu dengeli biçimde işleyen, liderin izleyenleri ile ilişkilerinde şeffaflığı sağlayan ve pozitif kişisel gelişimi kuvvetlendiren liderlik davranışına işaret eder. Otantik liderlik davranışının, işe katılım, örgütsel vatandaşlık davranışı ve performans gibi işgören tutum ve davranışlarını olumlu etkilediği, teorik akademik çalışmalarda belirtilmiştir (Walumbwa vd. 2010).

8. Güvenlik Liderliği - Safety Leadership

Güvenlik liderliği örgütsel liderliğin bir alt sistemidir. Güvenlik liderliği, liderle izleyenler arasındaki etkileşim sürecidir. Bu süreçte liderler; örgütsel ve bireysel faktörlerle şekillenen şartlar altında örgütün güvenliğe ilişkin amaçlarını başarmak adına, izleyenleri üzerinde onları etkileme güçlerini uygulayabilirler. Bu tip görünür liderlik davranışları, ön saflardaki işçilere, iş yerindeki meseleleri liderlerle tartışma

fırsatı verir. Liderler de güvenlik mevzularında onlara yön tayin edecek ve rehber olacak değerli görüşler elde ederler (Lu ve Yang, 2010).

9. Örnek Olarak Ele Alınan Bir Araştırma

Amerika Birleşik Devletleri'nde 23 eyalette 126 yönetici polis arasında yapılan bir araştırmada, deneklerden kendilerini astlar yerine koymaları ve nasıl bir lider istedikleri üzerine sorular yöneltilmiştir. Liderlik davranışının beşli bir ölçekle değerlendirildiği araştırmada kullanılan 12 bileşen şöyledir (Andreescu ve Vito, 2010);

- Taleplerin uzlaştırılması
- Rolüne sahip çıkma
- İkna edicilik
- Yapının başlatılması
- Başkalarını düşünme
- İsabetli tahmin
- Yukarı tırmanma yönelimi
- Temsil
- Belirsizliğe hoşgörü
- İzleyenlere tolerans
- İzleyenlere özgürlük
- Üretime vurgu

Araştırmanın sonuçlarına göre taleplerin uzlaştırılması, ikna edicilik, rolüne sahip çıkma, isabetli tahmin ve bütünleşme söz konusu olduğunda dönüşümcü liderlik davranışı öne çıkmaktadır. Konu temsil kabiliyeti, yapının başlatılması, yukarı tırmanma yönelimi ve üretime vurgu yapılması ise; bu durumda etkileşimci liderlik davranışı beklenmektedir. Özgürlüğe ve belirsizliğe tolerans gösterme ve başkalarını düşünmenin önemli olduğu durumlarda Laissez-faire liderlik önem kazanmaktadır (Andreescu ve Vito, 2010).

SONUÇ

Sınırlı sayıda liderlik davranışına yer verilmiş olan çalışma, değişik kurumlarda, farklı kurum kültürlerinde, çeşitli örgüt iklimlerinde, hem izleyenlere hem de liderin özelliklerine bağlı olarak çeşitli liderlik davranışları olabileceğini göstermektedir. İzlenebilecek tek doğru bir yol olmadığı açıktır. Duruma, konjonktüre ve güncel koşullara

bağlı olarak çeşitli davranışlarının bileşimi uygun görülebilir, bu bileşim işletmeye sürdürülebilir performans sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Andreescu, V. — Vito, G. F. (2010). An exploratory study on ideal leadership behaviour: the opinions of American police managers *International Journal of Police Science and Management*, 12 (4), 567-583, DOI: 10.1350/ijps.2010.12.4.207.

Bobek, D. D. — Hageman, A. — Radtke, R. (2010). The Ethical Environment of Tax Professionals: Partner and Non-Partner Perceptions and Experiences, *Journal of Business Ethics*, 92 (4) (April), 637-654, DOI: 10.1007/s10551-009-0178-x.

Crossan, M. — Verab, D. — Nanjad, L. (2008). Transcendent leadership: Strategic leadership in dynamic environments, *The Leadership Quarterly*, 19 (5) (October), 569-581, doi:10.1016/j.leaqua.2008.07.008.

Liu, W. — Zhu, R. — Yang, Y. (2010). I warn you because I like you: Voice behavior, employee identifications, and transformational leadership, *The Leadership Quarterly*, 21 (1) (February), 189-202, ISSN 1048-9843, DOI: 10.1016/j.leaqua.2009.10.014.

Chin-Shan, L. — Chung-Shan, Y. (2010). Safety leadership and safety behavior in container terminal operations, *Safety Science*, 48 (2) (February), 123-134, ISSN 0925-7535, DOI: 10.1016/j.ssci.2009.05.003.

Investopedia. Dictionary. leadership.
<http://www.investopedia.com/terms/l/leadership.asp>, 13.01.2011.

Reed, L. L. — Vidaver-Cohen, D. — Colwell, S. R. (2011). A New Scale to Measure Executive Servant Leadership: Development, Analysis, and Implications for Research, *Journal of Business Ethics*, DOI 10.1007/s10551-010-0729-1, Springer 2011, Publishes online: 13 January 2011.

Ruiz, P. — Ruiz, C. — Martí'nez, R. (2010). Improving the “Leader–Follower” Relationship: Top Manager or Supervisor? The Ethical Leadership Trickle-Down Effect on Follower Job Response, *Journal of Business Ethics*, (November), DOI 10.1007/s10551-010-0670-3.

Schyns, B. — Day, D. (2010). Critique and review of leader–member exchange theory: Issues of agreement, consensus, and excellence, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 2010, 19 (1), 1-29.

Türk Dil Kurumu (2016). Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bati&view=hati&kategori=terim&hng1=md&kelime1=lider. Erişim Tarihi: 13.01.2011.

Walumbwa, F. O. — Wang, P. — Wang, H. — Schaubroeck, J. — A. V (2010). Psychological processes linking authentic leadership to follower behaviors, *The Leadership Quarterly*, 21 (5) (January), 901-914, ISSN 1048-9843, DOI: 10.1016/j.leaqua.2010.07.015.

Wang, H. — Tsui, A. S. — Xin, K. R. (2011). CEO leadership behaviors, organizational performance, and employees' attitudes, *The Leadership Quarterly*, 22, 92–1.

SAİD HALİM PAŞA’NIN DÜŞÜNCE DÜNYASI VE İKTİSADİ MESELELERE BAKIŞI

Ali Haydar BEŞER

Doktora öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Türkiye
Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, İİBF, ali.beser@klu.edu.tr

Özet

Farklı sosyal bilim disiplinlerinin bir düşünüre yaklaşımı genellikle kendi disiplinleri açısından olmaktadır. Bu yöntemin yeni okuma biçimlerine imkân vererek çıkarımlarda bulunulmasını sağladığını belli ölçüde kabul etsek de kesinlikle o düşünürü daha anlaşılır kılmış olmamaktadır. Bir disiplinden hareketle bir düşünüre bakan araştırmacı, çoğu zaman düşüncenin bütününe vâkıf olamamakta, araştırmasını kendi disiplinini ilgilendiren kısımlarla sınırlandırmakta, *akademik pragmatizm* diyebileceğimiz bir yaklaşım içerisinde bulunmaktadır. Diğer bir deyişle düşünce yeniden üretilmemekte, disiplin için tüketilmektedir. Bu çalışmada, belirtilen bu metodolojik hataya düşmeden Said Halim Paşa’nın düşüncesi kendi bütünlüğü içerisinde ele alınmaya çalışılmıştır. Düşünce dünyası içerisinde önemli bir yer tutmayan iktisadî meselelere bakışı bir yere oturtulmaya çalışılmıştır. Bununla beraber İslâmcılık düşüncesinin önemli bir temsilcisi olması dolayısıyla bu fikrî akımın iktisadî konulara yaklaşımını da göstermek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İktisadî düşünce, İslâmcılık, Sosyal bilim, Yöntem

SAİD HALİM PAŞA’S THOUGHT STRUCTURE AND VIEW OF ECONOMIC ISSUES

Abstract

When dealing with a thinker, the approach of different disciplines of social sciences is usually in terms of their own discipline. Although we accept to some extent that this method allows the new reading forms to be found in the inferences, the thinking is certainly not clearer. A researcher who looks at a thinker from a discipline is often unable to ascertain the whole of the thinker and limits his research to those that concern his own discipline and is in an approach that we can call *academic pragmatism*. In other words, thought is not reproduced, it is consumed for discipline. In this study, it was tried to be taken into consideration in Said Halim Pasha's own thought without falling into this methodological flaw. His view of economic issues that did not occupy an important place in his thought was tried to be put in one place. Moreover, since it is an important representative of Islamic thought, it is also intended to show the approach of this intellectual current to economic issues.

Key Words: Economic thought, islamism, Social science, Methodology

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve özellikle de II. Meşrutiyet devri, düşünce hayatı açısından oldukça verimli bir dönemdir. Önemli düşünce adamları dönemin meselelerini derinlikli bir biçimde tahlil etmişler, fikirlerini karşılıklı olarak savunmuşlardır. Devlet'in ve toplumun içerisinde bulunduğu sıkıntılı durumun, çıkış yolu arayışlarının, Avrupa'daki hızlı değişimlerin de bu düşünce hayatını etkilediği bir gerçektir. Bu dönem düşünürlerinin ortak özellikleri olarak; çok önemli bir kısmının en az üç dil bildiğini, özellikle Avrupa'daki fikrî tartışmaları takip ettiklerini, savundukları görüşlerde samimi ve yazıda edebî zevk sahibi olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Said Halim Paşa da Osmanlı son döneminin siyaset adamlarından, ama daha önemlisi önde gelen düşünürlerinden biri, İslâmcı düşüncenin de en önemli temsilcisidir.

Bir düşünürün düşüncesini ele almanın birçok yöntemi olabilir. Farklı sosyal bilim disiplinlerinin bir düşünüre yaklaşımı genellikle kendi disiplinleri zaviyesinden olmaktadır. Bu yöntemin yeni okuma biçimlerine imkân vererek çıkarımlarda bulunulmasını sağladığını belli ölçüde kabul etsek de kesinlikle o düşünürü daha anlaşılır kılmış olmamaktadır. Bir disiplinden hareketle bir düşünüre bakan araştırmacı, çoğu zaman düşüncenin bütününe vâkıf olamamakta, araştırmasını kendi disiplinini ilgilendiren kısımlarla sınırlandırmakta, *akademik pragmatizm* diyebileceğimiz bir yaklaşım içerisinde bulunmaktadır. Araştırmacı, ilgilendiği düşünürün düşünce dünyasına vâkıf olduğu durumlarda bile kendini bu pragmatik yaklaşım ve disiplin içi harekete mecbur hissetmesi dolayısıyla *bütünden* bağımsız olarak *parçayı* ele almaktadır. En azından bu parçanın, incelenen düşüncenin içerisinde nereye tekabül ettiği ve ne kadar yer işgal ettiği belirtilmediğinde, olduğundan fazla büyütülen bu *parçaların* birleşiminden de o düşünüre ait *bütünü* elde etmek mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla inceleme konusu yapılan düşünce daha anlaşılır kılınmış olmamakta, belki sadece içerisinden bakılan disipline yeni unsurlar kazandırılmış olmaktadır. Diğer bir deyişle düşünce yeniden *üretilmemekte*, disiplin için *tüketilmektedir*.

Bu hususlar göz önünde bulundurularak öncelikle Said Halim Paşa'nın hayatı, şahsiyeti ve eserleri üzerinde durulacak, kapsamlı bir düşünce haritası çizilip daha sonra iktisadî meselelere bakışı ele alınacaktır.

1. Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri

Osmanlı son dönem önemli düşünür ve devlet adamlarından Mehmed Said Halim Paşa'nın doğum tarihi hakkında ihtilaf varsa da Sicilli-i Ahvâl Defteri'ndeki kayıtlara göre 19 Şubat 1864 tarihinde Kahire'de doğmuştur (Bostan, 1992: 17).¹ Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın (1769-1848) torunu ve vezir Halim Paşa'nın (1830-1894) oğludur.

Mısır Hidivi ile arası açıldığı için orayı terketmeye mecbur kalan Halim Paşa ailesiyle birlikte İstanbul'a gelerek Baltalimanı'ndaki yahya yerleşti (Düzdağ, 2006: 15). Said Halim Paşa bu sırada altı yedi yaşlarındaydı.

İlköğrenimini özel hocalardan alan Said Halim Paşa, henüz küçük yaşlarında Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce öğrendi. Kardeşi Abbas Halim Paşa ile birlikte İsviçre'ye gönderildi ve orada beş yıl kalarak siyasî ilimler alanında üniversiteyi bitirdikten sonra tekrar İstanbul'a döndü (Bostan, 2011: 11).

Devlette aldığı hizmetlerde hızla yükseldi. Henüz yirmi dört yaşında iken 1888'de Şûrâ-yı Devlet âzâlığına tayin edildi. 1892'de "birinci rütbeden Osmanî nişanı" ile ödüllendirildi. Başarılı görevlerinden sonra 1900'de rütbesi "Rumeli Beylerbeyliği" makamına yükseltildi (Bostan, 1992: 20). Otuz altı yaşındaydı ve padişahın itibar ettiği kişilerden biriydi. Fakat kimlerin ve neden verdikleri hâlâ bilinmeyen "jurnaller" ile bir takım evrâk ve silah bulundurduğu iddiasıyla yalısında arama yapıldı. Bir şey bulunamamış olsa da takip ve baskı altına alındı. Sonunda 1903'ten sonra kardeşi Abbas Halim Paşa ile birlikte İstanbul'dan uzaklaştırıldı (Düzdağ, 2006: 17).

Önce Mısır'a daha sonra Avrupa'ya giden Said Halim Paşa İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin mensuplarıyla ilişki kurdu. Bu cemiyete hem fikrî ve hem de maddî yardımlarda bulundu. Meşrutiyet'in ilânından sonra tekrar İstanbul'a dönen Said Halim Paşa 1908'de Yeniköy Belediye reisliğine seçildi. 1909'da Selânik'te yapılan İttihat ve Terakki kongresine katıldı ve aktif görev aldı. 1912'de Şûrâ-yı Devlet'e başkan olarak tayin edildi ve kabineye girmiş oldu. Aynı yıl içerisinde bu görevinden ayrılmış olsa da 1913'te Mahmud Şevket Paşa'nın sadrazamlığında Hâriciye Nâzırı oldu (Bostan, 1992: 23-30).

Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesiyle boşalan sadrazamlık koltuğuna İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin isteğiyle 12 Haziran 1913'te Said Halim Paşa oturdu. Oluşturduğu kabinede aynı zamanda Hâriciye Nezâreti'ni de kendisi aldı. Aynı yıl yapılan kongrede

¹ Said Halim Paşa'nın doğum tarihi İbnülemin Mahmud Kemal İnal'a göre 1863, Dışişleri Bakanlığı'ndaki kayıtları delil gösteren Ahmet Şeyhun'a göre ise 28 Ocak 1865'tir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başkanlığına seçilmesine rağmen idareyi “vekîl-i umumî” adı altında Talât Bey yapıyordu (Düzdağ, 2006: 20). Said Halim Paşa İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne kayıtsız bir şekilde bağlanmamış, hatta cemiyet içerisindeki aşırılıkları engellemiş ve adeta dengede tutmuştur (Bostan, 2008: 557).²

Kendisinden habersiz işler yapıldığını öğrenen Said Halim Paşa 1914'te istifa etse de padişahın ve kabine üyelerinin isteği üzerine istifasını geri çekti. 1915'te Talât Bey ile anlaşmazlığı neticesinde Hâriciye Nâzırlığı'ndan istifa etmek durumunda kaldı. 1916'da Said Halim Paşa Hükümeti'ni düşürme teşebbüsü vardır ve bu hareketi gerçekleştiren de bir İttihatçıydı. Talât Bey, hükümet içerisinde nüfuzunu giderek güçlendirmekte ve Said Halim Paşa ile araları açılmaktaydı. Nihayet Said Halim Paşa 3 Şubat 1917'de görevinden istifa etti. Yani sadrazamlığının çok önemli bir kısmı 1. Dünya Savaşı esnasındadır. Toplam 3 yıl, 7 ay, 21 gün sadrazamlık yapmıştır. Said Halim Paşa İttihat ve Terakki ile bağlarını istifa ettikten sonra da koparmadı (Bostan, 1992: 55-73).

Sadrazamlıktan ayrıldıktan sonra Said Halim Paşa yalısına çekilerek, gördüğü sorunlara çözüm olması maksadıyla eserler kaleme almaya devam etti. İttihat ve Terakki'nin dağılmak üzere olduğunu farkedince “Muhafazakâran Fırkası” adı altında bir parti kurma teşebbüsünde bulunmuş, fakat bu girişimi gerçekleştirememiştir (Bostan, 1992: 75).

1919'da Damad Ferid Paşa sadrazam olunca İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden 66 kişiyi tutuklattı. Bunların arasında Said Halim Paşa da vardı. Tutuklular, bugün İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kampüsü içerisindeki “Bekirağa Bölüğü” denen hapishaneye kondular. Daha sonra Said Halim Paşa'nın da aralarında bulunduğu tutukluları önce Mondros'a, dört ay sonra da Malta'ya sürgün ettiler (Düzdağ, 2006: 25-26).

Said Halim Paşa'nın sürgün hayatı iki yıla yakın sürdü. Sürgünlerin tabii başkanı sayılıyordu. Malta'da sürgün olduğu süre zarfında İngilizce ve Fransızca olarak çeşitli devletlere sürgündeki durumlarının bilinmesi için mektuplar yazdı. Bu mektupların bir kısmı otuz beş sayfayı bulan oldukça önemli mektuplardır (Bostan, 1992: 91-98). Yabancı

² En önemli İslâmcı düşünürlerden biri olarak kabul edilen Said Halim Paşa'nın, genel başkanlığına seçilecek kadar “İttihatçı” olması, o döneme yönelik sonradan oluşturulan kategorik bakışların yanlışlığı veya en azından eksikliğini göstermektedir. Nitekim Ertuğrul Düzdağ Said Halim Paşa'nın İttihat ve Terakki içerisindeki konumunu “devlete hizmet için başka bir yol bulamamış olması” şeklinde açıklamıştır. bkz. Düzdağ, s.24.

hükümetlere gönderilen bu mektuplar eleştirilse de, dönemin şartları içerisinde değerlendirilmeli ve sadrazamlık yapmış biri için tabii karşılanmalıdır.

Nihayet 29 Nisan 1921'de Said Halim Paşa serbest kaldı ve Sicilya'ya gitti. İstanbul'a dönmek istediye de zamanın sadrazamı Tevfik Paşa müsaade etmedi. Kardeşi Abbas Halim Paşa İstanbul'a döndü, kendisi Roma'da bir konak kiralayarak oraya yerleşti. 5 Aralık 1921 tarihinde akşam araba ile evine geldiği sırada bir Ermeni tarafından alnından vurularak öldürüldü (Düzdağ, 2006: 27). Cenazesi İstanbul'a getirilerek Sultan Mahmud Türbesi bahçesinde babasının yanına defnedildi.

Said Halim Paşa küçüklüğünden itibaren çok iyi bir eğitim almış ve dört dile vâkıftı. İslâmcıların en önemli önderlerindedir. Mütefekkirliği siyasî hayatının önündedir. Avrupa'yı yakından tanıyor ve Osmanlı toplumunu iyi biliyordu. İyi ud çalan bir musikîşinastı, ayrıca piyano da çalardı. Özellikle Malta sürgünü esnasında tenis ve satranç oynadığı bilinmektedir. Babasından kalma büyük bir servete sahipti, yoksullara yardım elini uzatır, özellikle de sanatçıları korurdu (Bostan, 1992: 107-110).³

Said Halim Paşa'nın hacim olarak küçük ve fakat derinlikli analizler içeren sekiz kitabı vardır. Eserlerinin tamamını Fransızca kaleme almıştır. Bir kısmı Mehmed Âkif tercümesi olmak üzere tamamı Sırâtmüstakim ve Sebilürreşad dergilerinde yayımlanmıştır. Bu kitapları dışında da bazı yazıları ve mektupları vardır. Eserleri tarih sırasıyla; 1910'da Taassup, 1911'de Meşrûtiyyet, yine 1911'de Mukallidliklerimiz, 1916'da Buhrân-ı İctimâ'imiz, 1917'de Buhrân-ı Fikrîmiz, 1918'de İnhitât-ı İslâm Hakkında Bir Tecrübe-i Kalemîyye, yine 1918'de İslâmlaşmak ve son olarak 1921'de İslâm'da Teşkilât-ı Siyâsiyye başlıklarıyla yayımlanmıştır (Düzdağ, 2006: 29-33). Bütün eserleri bir araya getirilerek ve sadeleştirilerek Ertuğrul Düzdağ tarafından ilk defa 1973 yılında, en son 2006 yılında Buhranlarımız ve Son Eserleri başlığıyla yayımlanmıştır (Paşa, 2006).⁴

³ Kardeşi Abbas Halim Paşa'nın da sanatçılara değer verdiğini ve özellikle de Mehmed Âkif'i çok sevdiğini, himaye ettiğini, Mısır'da kendisine kalacak yer tahsis ettiğini, Âkifin Türkiye'ye tekrar dönüşünde onun çiftliğinde kaldığını ve nihayet ona ait Mısır Apartmanında vefat ettiğini biliyoruz.

⁴ Metin içerisinde Said Halim Paşa'nın yazdıklarına atıf yapılan yerlerde bu kitap dikkate alınarak sadece sayfa numarası belirtilecektir.

2. Düşünce Dünyası

Said Halim Paşa'nın düşünce haritası çizildiğinde en belirgin unsur Doğu-Batı ikiliği olacaktır. Paşa'nın Doğu dediği aslında İslâm toplumları, daha da özelde Osmanlı toplumdur. Düşüncesinin omurgasının Batıyı anlama, Osmanlı toplumunu anlama ve bu iki dünyanın mukayesesini yapma çabası olduğu söylenebilir.

Said Halim Paşa'nın düşüncesinin en önemli özelliklerinden birisi, tamamıyla kendi düşüncesi olması, fikirlerinin sahte ve eğreti durmaması, kendi zihin dünyasında üretilmiş olmasıdır diyebiliriz. Eserlerinde o gün tartışılan mevzular hakkında bile yazarken üst bir dil kullanmıştır. Bu onun entelektüel derinliğini de göstermektedir. Yazılarında ne eleştirmek ne de fikirlerini paylaşmak için herhangi bir düşünürün ismini zikretmemiştir. Sadece iki Batılı düşünürün (Kant ve Spencer) isimlerini, fikirleri için değil misâl olarak zikretmiştir.

Said Halim Paşa'nın düşüncesinin bir diğer özelliği bununla bağlantılı olarak yerli bir düşünce olmasıdır. Yerlilik kavramının muhtevası tartışılabilirse de (Akın, 2011: 144) içerisinde yaşadığı toplumun sorunlarını teşhis etme ve onlara çözüm üretme anlamında yerli bir düşünür olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Said Halim Paşa'nın düşünce dünyasına etki eden düşünürlerin tespiti oldukça zordur. Zira kendisi açıkça isimler zikretmediği gibi, muhtemel kişilerin düşünceleriyle birebir bağlantı kurabilecek somut deliller de yoktur. Paşa'nın eserleri hacimli değil, bilakis oldukça kısa ve özdür. Dili ve düşüncesi özgündür. Bu durum, kesin yargılarda bulunmayı ve isimler zikretmeyi zorlaştırmaktadır. Fakat Paşa'nın müslüman düşünürleri iyi bildiği, İslâm düşüncesinin ana metinlerini okuduğu, Batıdaki fikir dünyasını yakından bildiği ve özellikle sosyoloji disiplinine ait metinleri okuduğu, Osmanlı'daki fikrî tartışmaları takip ettiği rahatlıkla söylenebilir. Said Halim Paşa'nın Muhammed bin Abdolvahhap'tan etkilendiğini söyleyen Ahmet Şeyhun aslında onun da etkilendiği isim olması dolayısıyla önemli İslâm düşünürü İbn Teymiyye'nin ismini zikreder (Şeyhun, 2010: 16).⁵ Başka isimler zikredilmeksizin sadece bu iki ismin zikredilmesinin eksik ve hatta yanlış olacağı, bunun delillendirilebilmesinin mümkün

⁵ Doktora tezi olarak hazırladığı bu çalışmayı Ahmet Şeyhun İngilizce olarak kaleme almıştır. Sadece bu iki ismi zikretmesinin de sebebinin, muhatap kitlesini dikkate alarak, Said Halim Paşa'yı onların zihninde bir yere yerleştirme kaygısı olduğunu zannediyoruz. Her halükarda bu sınırlamanın yanlış olduğu kanaatindeyiz.

olmayacağı kanaatindeyiz. Paşa'nın bu kişilerden etkilendiği ve düşüncelerinde yakınlık olduğu söylenebilir de sadece bu isimlerin zikredilmesi, resmi sınırlandıracaktır.

Said Halim Paşa'nın eserlerinden, sosyolojiyi çok iyi bildiği anlaşılmaktadır. Fakat Paşa batılı sosyologların fikirlerini aktarmak veya tartışmak yerine, sosyolojiyi içinde yaşadığı toplumun fotoğrafını çekmek için kullanır. Bu anlamda ilk Türk sosyologlardan birisi olduğu da söylenebilir (Akın, 2011: 144). Said Halim Paşa adeta sosyolojiyi toplumun o anki sorunlarını tespit etmek için bir alet olarak kullanır ve çözüm olarak da İslâmlaşmayı önerir. Böylece anlama ve açıklamanın ötesinde yönlendirmede bulunur. Paşa'ya göre toplumun içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan çıkabilmesi ancak İslâmlaşmasıyla mümkündür. İslâmlaşmak ise İslâm'ın inanç, ahlâk, yaşayış ve siyasete yönelik prensiplerinin tamamıyla uygulanması demektir (s.186). Kişi İslâm'ın ahlâk ve yaşayış biçimine uymadıkça sadece müslüman olduğunu söylemesi bir anlam ifade etmez. Ama bir müslüman, dininin gereklerini yerine getirirse zaten sosyal görevlerini de yerine getirmiş, dolayısıyla farkında olmadan onu yaşayış haline getirmiş olur (s.118). Paşa'ya göre başa gelen felâketler, kişilerin ahlâkî noksanlıkları sebebiyledir (s.124). İnsanı yönlendiren de bilgisinden çok ahlâkıdır (s.125). Dolayısıyla ahlâkî terbiye, bilginin ve öğretimin önüne geçirilmelidir. Zira bilgi bu ahlâkî terbiye için sadece bir araçtır (s.137). Bu ahlâkî sağlayacak olan ise İslâmdır. Sosyal yapı bu ahlâk neticesinde oluşur, siyaset ise tabii olarak bu sosyal yapıdan ortaya çıkar (s.170). Zaten siyaset yine İslâm ahlâkının toplumda daha mükemmel hâle getirilmesi için çalışır ve bunun için var olmalıdır (s.193). Dolayısıyla Said Halim Paşa'nın düşüncesinde bir 'ahlâk dairesi'nden söz edilebilir. Ahlâk sosyal yapıyı biçimlendirir, sosyal yapı siyaseti oluşturur, siyaset ahlâkî mükemmelleştirir. Paşa'ya göre İslâm ahlâkî her bakımdan Batı'dakinden çok daha üstündür (s.209). Bu konuda onlar gibi olmaya çalışmak aşağı inmeye çalışmak demektir.

Said Halim Paşa aydınlar üzerinde önemle durur ve toplumun içinde bulunduğu durumdan devlet adamları kadar aydınların da sorumlu olduğunu söyler (s.71). Paşa'ya göre eskiden aydınların en büyük eksikliği Batı'yı tanımamak ve bu yüzden ona düşmanlık beslemesiydi. Bugün ise aydınların tam tersi bir durumda olduğu görülmektedir ve bu eskiye göre daha zararlıdır (s.100). Zira bu aydın sınıf, içinde yaşadığı topluma yabancılaşarak her şeyde öykündüğü batılıları taklit etti, bu durum da toplumun yeniliklere sert bir şekilde karşı koymasına sebep oldu (s.111). Sonuçta her tarafta halk ile aydın tabakası arasında büyük bir uçurum meydana geldi. Halk ile aydının durduğu yerler bir tezat meydana getirir oldu (s.168).Yapılması gereken şey Paşa'ya göre, halk ile

aydının “gâye birliği”nin yeniden sağlanması (s.169), aydınların mensup oldukları toplumun millî gayelerine hizmet etmeleridir (s.173).

Said Halim Paşa'ya göre içinde bulunulan bütün sıkıntılı durumlar Batı medeniyetinin anlamadan taklit edilmesi yüzündendir (s.60). Batı ile aramızdaki ortak noktaların sanılandan daha az olduğunu söyleyen Paşa'ya göre her milletin kendisine has bir yapısı vardır ve diğerini taklit etmek oldukça tehlikelidir. Bu durum dolayısıyla ki, sosyoloji ilmi gelişmiştir. Eğer toplumlar birbirinin aynısı olsa sosyoloji ile zooloji iç içe olurdu (s.76). Onun için bir toplumun kurumları ihracat maddesi değildir, başka bir ülkeden ithal de edilemezler (s.90). Batının kurumlarını taklit etmenin sonucu onun sosyal yapısını da benimsemektir. Bunlar birbirinden ayrı düşünülemezler (s.261). Bunun için Batılılaşmak, toplumumuz için en kötü şeydir ve kendi medeniyetimizi inkâr etmek demektir. Medeniyetimizi inkâr ise milliyetimizi ortadan kaldırır, zira milliyet ile medeniyet aynı şeydir (s.103)

Said Halim Paşa Batılılaşmayı bunca eleştirmesine rağmen, bu bir Batı karşıtlığına dönüşmemiştir. O günkü düşünürlerin Batı karşısında ya teslim olduğu veya aşırı bir şekilde karşı durduğu dikkate alındığında Paşa'nın bu yaklaşımına dikkat çekilmelidir (Bülbül, 2011: 131). Paşa'ya göre Osmanlı toplumunda Batı'ya karşı bir düşmanlık varsa bu sadece meşru müdafaa içindir; yoksa onları, dinlerinden, vatanlarından, mülklerinden mahrum bırakmak için değildir (s.152) Paşa'ya göre Batı'dan istifade edilmelidir, ama bu onu aynen taklit etmek şeklinde olmamalıdır (s.104). Batılıların ahlâk ve sosyal yapı olarak çok kötü durumda olduklarını düşünen Paşa, tabiat kanunlarının keşfinde ileri olduklarını kabul eder (s.224). Bu ilim ve fenler Avrupalılardan öğrenilmelidir, fakat Batı'dan almamız gerekenler sadece bunlardır (s.239). Özetle, Paşa'ya göre Batı'nın ilmi (teknolojisi) alınmalı, fakat kültürü (manevî değerleri) alınmamalıdır. Bu görüş birçok İslâmcı düşünür tarafından paylaşılmış ve örnek olarak Japonya gösterilmiştir (Yıldız, 2011: 63).⁶

⁶ Mehmed Âkif de Safahat'ında Japonlardan bahsetmiş,

“Sorunuz, şimdi Japonlar da nasıl millettir?”

Onu tasvîre zafer-yâb olamam, hayrettir!” dedikten sonra uzunca övgülerde bulunmuş ve

“Medeniyet girebilmiş yalnız fenniyle...”

O da sahiplerinin lâhik olan izniyle.” diyerek aynı hususu nazmetmiştir.

Said Halim Paşa'nın siyasete dair düşünceleri diğer konulara nazaran çok daha ayrıntılıdır. Siyaseti sebep değil bir sonuç olarak görmesine rağmen aynı zamanda bir siyaset adamı olarak özellikle İslâm siyaset düşüncesini ayrıntılı bir şekilde ele almış ve Avrupa'ya göre farklılıklarını irdelemiştir (s.245-261).

3. İktisadî Meselelere Bakışı

Başlangıçta şu söylenmelidir ki, iktisadî meseleler Said Halim Paşa'nın düşüncesinde merkezî bir yer işgal etmemektedir. Paşa, içinde yaşadığı toplumun hastalıklarını teşhis ederken iktisadî meselelere yer vermediği gibi, tedavi reçetesi sunarken de iktisadî meselelere fazla değinmez. Sorunu ve çözümünü daha farklı yerlerde arasa da Paşa, Batı karşısındaki geriliğimizin iktisadî bir gerilik olduğunu, dolayısıyla telafi edilebilir olduğunu söylemektedir (s.234). Söz konusu gerilikten kurtulmanın yolu ise ilim ve tekniğe önem vererek, gelişmeleri takip edip Avrupa'dan almaktır (s.238). Fakat bu, manevî değerlerin aleyhine olmamalıdır.

Said Halim Paşa'nın iktisadî meseleleri aslında ahlâkın bir şubesi olarak değerlendirdiği, iktisadî davranışı da sosyal ilişkilerin bir parçası olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bir disiplin olarak İktisat'ı ise ele almamıştır. Bu tavrıyla Paşa'nın, iktisadî, klâsik doktrine uygun olarak ahlâkın altında yer alan 'ilm-i tedbîr-i menzil' olarak değerlendirdiğini söylemek mümkündür. Fakat son dönem yazılarında Paşa'nın iktisada dair üretilecek bilgi için Fıkıh'ı adres gösterdiği görülmektedir. Zira ona göre Fıkıh ilmi, İslâm'ın ürettiği ve ona has olan çok önemli ve mükemmel bir ilimdir (s.238). Paşa Fıkıh'ı şemsiye bir ilim olarak, doğa bilimleri dışındaki bütün ilimleri kapsadığını düşünmekte, fakat aslında Fıkıh'ı bir bilgi kümesi olarak değil, bir anlama ve bilgi üretmenin yöntemi olarak görmektedir. Paşa "fizik ilimleri sahasında deney metodu ne ise, sosyal ve ahlâkî ilimler içinde fıkıh da odur." (s.238) diyerek bunu açıkça belirtmiştir. İktisadî meselelere dair bir ilim geliştirilecekse, onun bize ait olması için yine Fıkıh'a müracaat edilmelidir. Nitekim Paşa'ya göre "iktisadî esaslarımızı, Şeriat'in tamamen hikmet ve isabet olan ruhuna uygun bir şekilde ortaya koymak için, kendisine başvuracağımız bir ilim varsa, o da fıkıhtır." (s.239).

Said Halim Paşa'nın dört yıla yakın sadrazamlık yaptığı dikkate alınırsa, sadece düşüncesi içerisinde iktisadî meselelere yaklaşımını değil, aynı zamanda döneminde uygulanan iktisat politikalarına da bakılması gerektiği düşünülebilir. Fakat döneminde tutarlı ve sistemli bir iktisat politikası uygulandığı söylenemez. Bunun en büyük sebebi hiç kuşkusuz zamanın hareketliliği ve savaş durumunun zorunluluklarıdır. Fakat aynı

zamanda Paşa'nın, önceliğini iktisat politikalarına vermediğinin de bir göstergesidir. Sadrazamlığının özellikle ilk dönemlerinde kapitülasyonların kaldırılması ile ilgili yaptıklarından, aynı zamanda yerli malı tüketimini ve üretimini artırmak için kurulan İstihlâk-i Millî Cemiyeti'ne üyeliğinin bulunmasından hareketle “milli iktisat” taraftarı olduğu söylenmiştir (Bostan, 1992: 108). Fakat Paşa'nın, genel anlamda, uygulanması gereken politikaların kendimize ait olması gerektiği düşüncesinde olduğunu söyleyebilirsek de buradan “milli iktisat” taraftarı olduğu hükmüne varmak zordur. Sadrazamlığının ikinci kısmında liberal politika taraftarı Câvid Bey'i Maliye Nâzırı yaptığını da hatırlamak gerekmektedir. Dolayısıyla Paşa'nın iktisat politikası anlamında belli bir görüşü benimseyip uygulamadığını, savaş yılları olduğunu da dikkate alarak içinde bulunulan duruma göre hareket ettiğini söylemek daha doğru olacaktır.

Said Halim Paşa, Avrupa'nın ve Osmanlı'nın sosyal yapısını ve tarihini mukayese ederken iktisadî meselelere de temas etmektedir. Paşa'ya göre Avrupa toplumlarında burjuva sınıfı önemli bir rol oynamıştır. Burjuva sınıfı mensupları müteşebbis ve cesaret sahibidir, çalışmayı severler. Buna karşılık Osmanlı toplumunda memurlar vardır. Osmanlı toplumunda Paşa'ya göre her aydının ideali memur olabilmektir. Fakat bu memurlar kayıtsız insanlardır ve müteşebbis bir ruha sahip değillerdir. Bu yüzden de Avrupa'daki burjuva sınıfının yaptıklarını yapamazlar ve yapamamışlardır (s.62-63). Fakat Paşa'ya göre, Avrupa'da sanayi ve ticaretle uğraşan bu burjuva sınıfı aynı zamanda bencil ve maneviyâta kapalıydı. Bu bencillikleri ve zenginlikleri dolayısıyla Avrupa toplumları için iktisadî meseleler zamanla sosyal ve manevî meselelere göre daha önemli hale geldi. İnsanlar para kazanmak ve bir gösteriş içerisinde yaşamak hırsına kapıldı. Sadece kendisini düşünmek ve diğerlerini sömürmek bu kişilerin özellikleri haline geldi. İstenen bütün maddî zevklere ulaşma hırsı, o yoldaki her şeyi mübah haline getirdi. Oysaki manevî meseleler bir toplumun huzuru için daha önemli olması gerekirdi (s.241). Paşa'ya göre bir toplumun iktisadî refah içerisinde olması, o toplumun sosyal ve manevî yapı bakımından da üstün veya ileri olduğu manasına gelmez (s.240). Zira Paşa'ya göre Osmanlı toplumu iktisadî bakımdan Avrupa karşısında geri olsa da, sosyal yapısı ve manevî durumu bakımından onlardan çok daha iyi durumdadır. Avrupa tarihini burjuva sınıfı, sanayinin gelişimi ve kapitalizmin yayılması üzerinden okuması, Said Halim Paşa'nın Marksist literatüre aşina olduğu ve tarih düşüncesine etki ettiği şeklinde anlaşılabilir (Şeyhun, 2010: 176).

Sonuç olarak Said Halim Paşa'nın bir toplumun gelişmişliğini sadece iktisadî durumuna ve refahına bağlamadığını, sosyal ve manevî yapısına daha fazla önem verdiğini söyleyebiliriz. Diğer bir deyişle bir toplumun kalkınmasını bütün olarak ele alarak,

iktisadî büyümenin toplumun kendi değerlerini feda etmeden olması gerektiğini vurgulamaktadır (Yıldız, 2011: 54).

SONUÇ

Said Halim Paşa küçüklüğünden itibaren iyi bir eğitim almış, hem Osmanlı toplumunu ve hem de Avrupa toplumlarını içeriden tanıma fırsatı bulmuştur. Siyasî olarak çalkantılı bir dönemde görevler üstlenmiş, sadrazamlığa kadar yükselmiş, 1. Dünya Savaşı yıllarında ülke yönetiminin başında yer almıştır. Fakat düşünce dünyası ve mütefekkirliği siyasî hayatının önündedir. Zengin bir birikime sahip, fakat oldukça az yazan bir düşünürdür. İçerisinde yaşadığı toplumun sorunlarını tespit etmeye çalışmış, tedavi yöntemleri teklif etmiş ve fakat hiçbir zaman dışarıdan bakarak toplumuna yabancılaşmamıştır. Batı'yı körü körüne taklit eden aydınları eleştirmiş, bu yaklaşımın toplumu felâkete sürükleyeceğine inanmıştır. Geri kalmışlığın İslâm'dan kaynaklanmadığını, bilakis İslâm'dan uzaklaşmaktan doğduğunu söyleyerek, çözümün İslâmlaşmak olduğunu söylemiştir.

Said Halim Paşa üretilecek düşüncelerin ve uygulanacak politikaların kendi sosyal yapımıza uygun olması gerektiğini, Avrupa'nın sosyal yapısının bizimkinden farklı olduğundan onların yol haritasının uygulanamayacağını ısrarla vurgulamıştır. Bu yönüyle ilk Türk sosyologlardan biri olduğu söylenebilir. Ama sosyolojiyi sadece toplumun fotoğrafını çekmek için kullanmış, tespitle yetinmeyerek bu yapıya uygun çözüm yolları önermiştir. Bu yaklaşımıyla, Batılılaşma ile modernleşmeyi ayırmış, çok daha sonraları tartışılacak olan *Batı dışı modernlik* önermiştir.

Said Halim Paşa'nın hem düşünce hem de uygulanan politikalar anlamında kendisinden sonra etkisinin çok olduğuna dair bir delil bulmak zordur. Fakat düşüncelerinin, şiirin gücünü kullanan ve aynı düşünceleri nazımlaştıran Mehmed Âkif kanalıyla yaygınlaştığı söylenebilir. Paşa'nın yazılarının mütercimi ve yayımcısı olarak Âkif'in Safahat'ına bu gözle bakıldığında birçok ortak yaklaşım biçimi görülecektir. Safahat'ın o günden bugüne kadar en fazla okunan kitaplardan biri olması da etki gücünü göstermektedir.

İktisadî meseleler Said Halim Paşa'nın düşünce dünyası içerisinde merkezî bir yer işgal etmemektedir. Fakat tamamen görmezden gelmiş de değildir. Bir ilim dalı olarak iktisadın, İslâm ilim geleneği içerisinde doğa bilimleri dışındaki neredeyse bütün ilimleri kapsadığını düşündüğü Fıkıh içerisinde ele alınması gerektiğini söylemiştir. Toplumsal hayat içerisinde ise iktisadî davranışları sosyal hayatın bir parçası olarak görmüştür. Avrupa'nın iktisadî sisteminin kendi tarihsel tecrübesinin ve sosyolojik durumunun bir

neticesi olduğunu, dolayısıyla olduğu gibi almanın mümkün olmadığını, alınmaya çalışıldığı takdirde uyumsuzlukların çıkacağını belirtmiştir. Sadrazam olarak görev yaptığı süre içerisinde uygulanan iktisat politikalarına bakıldığında ise dönemin şartlarından dolayı pragmatik olduğunu söyleyebiliriz.

Said Halim Paşa, düşüncelerini temellendirirken ideal olan ile reel olanın farkında olarak hareket etmiştir. İslâm'ın öngördüğü ideal toplum modelini ortaya koymuş ve fakat bununla yetinmemiştir. Aynı zamanda tarih boyunca müslümanların durumunu analiz etmiş, içinde yaşadığı Osmanlı toplumunun yapısını ortaya koymaya çalışmış ve nihayet ideal olana göre eksikliklerini tespit ederek İslâm'dan hareketle çözüm yolu önermiştir. Ona göre “her yol Roma'ya” değil, “her yol Mekke'ye gider”.

KAYNAKÇA

- Akın, M. H. (2011). Said Halim Paşa Düşüncesinde Yerlilik Meselesi, *TYB Akademi*, 3, 141-149.
- Bostan, M. H. (1992). *Bir İslâmcı Düşünür Said Halim Paşa*, İrfan Yayınevi, İstanbul.
- Bostan, M. H. (2011). Sadrazam Said Halim Paşa, *TYB Akademi*, 3, 11-26.
- Bostan, M. H. (2008). Said Halim Paşa, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.35, 557-560.
- Bülbül, K. (2011). Said Halim Paşa'yı Yüzyıl Sonra Yeniden Okumak, *TYB Akademi*, 3, 125-140.
- Düzdağ, M. E. (2006). Said Halim Paşa Hayatı ve Eserleri, *Buhranlarımız ve Son Eserleri*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Said Halim Paşa, (2006). *Buhranlarımız ve Son Eserleri*, haz. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul.
- Şeyhun, A. (2010). *Said Halim Paşa*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, M. C. (2011). Said Halim Paşa'da Üç Tarz-ı Siyaset: Batılılaşma, İslâmcılık ve Milliyetçilik, *TYB Akademi*, 3, 45-65.

SEÇKİNLERİN AYIRT ETME STRATEJİLERİ: TÜRKİYE'DE BURJUVA KÜLTÜRÜNÜN VARLIĞI- YOKLUĞU TARTIŞMASININ SOSYOLOJİK İŞLEVİ

Erhan ÖZŞEKER

erhanozseker@gmail.com

Özet

Bu makale, Türkiye'de 1980li ve 90lı yıllarda güçlenen yeni seçkinler tarafından gündeme getirilen 'Türkiye'de burjuva kültürü var mı?' tartışmasının politik ve sosyolojik anlamını Gramsci'nin organik aydınlar ve Bourdieu'nun alanın eyleyicileri kuramına atıfla analiz etmeyi amaçlamaktadır. Buna göre, dönemin baskın seçkinleri, yükselmekte olan Anadolu sermaye karşısında üstünlüklerini garantilemek için kültürel ve sembolik sermayenin burjuvalık açısından önemini vurgulamak gibi çeşitli ayırt etme stratejileri kullanmaktadırlar. Bu amaçla çalışma dönemin seçkinlerinin sözcüğünü üstlenen köşe yazarlarının düşüncelerini organik aydınların işlevleri açısından incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni seçkinler, burjuva kültürü, organik aydınlar, ayırt etme stratejileri

ELITES' STRATEGIES OF DISTINCTION: THE SOCIOLOGICAL FUNCTION OF THE DEBATE ON THE PRESENCE-ABSENCE OF A BOURGEOIS CULTURE IN TURKEY

Abstract

This paper aims to analyse the political and the sociological meaning of the debate : 'is there a bourgeois culture in Turkey?' with reference to Gramsci's concept of the organic intellectuals and Bourdeiu's theory of the agents involved in a field, a debate which has been brought up by the new elites who strengthened during 1980s and 90s in Turkey. Accordingly, the dominant elites of that period, have deployed various strategies of distinction such as emphasizing the importance of the cultural and symbolic capital in terms of being a bourgeois in order to guarantee their superiority over the rising Anatolian capital holders. For this reason, this study investigates the thoughts of the prominent columnists who speak for the elites of that period.

Keywords: New Elites, bourgeois culture, organic intellectuals, strategies of distinction.

GİRİŞ

Türkiye'de burjuva kültürünün varlığı ya da yokluğuna dair tartışma dönem dönem gündeme gelmekte ve tartışma kapsamında fikir öne sürenler genelde burjuva kültürünün esasında ne olduğu ve nasıl tanımlanacağına dair kimi özcü önermelerle ortaya çıkmaktadırlar. Tartışmanın 'yokluk' tezini savunan tarafı burjuvalığın kültürel ve bilişsel zenginlikle tanımlanması gerektiğini ve yeni yükselen taşralı zengin kesimlerin bu nedenle burjuva sayılamayacağını iddia etmektedir. Bu yazıda, esasen 1980'den başlamak üzere 1990'lı yıllarda, ana akım medyanın gündeminde, çeşitli köşe yazarları ve yorumcuların katkılarıyla yer etmiş bir söylem olan 'Türkiye'de burjuva kültürü yok' söyleminin, kendilerini yerleşik zengin, elitlerin sözcüsü olarak kuran organik aydınlar tarafından, kendilerine rakip olarak gördükleri 'Anadolulu' sermaye sınıfını alanın dışında bırakma işlevi taşıdığı tezi öne sürülecektir. Bunun için öncelikle ilk bölümde kavramsal çerçeve oluşturulacak Gramsci ve Bourdieu'nun fikirleri konu bağlamında incelenecektir. İkinci bölümde Türkiye tarihinde burjuvazinin gelişimi ele alınacaktır. Üçüncü bölümde 1980 sonrası yeni elitlerin/ medya seçkinlerinin doğuşu ele alınacak, dördüncü bölümde ise Canan Barlas'ın Eğreti Burjuvalar kitabı üzerinden, yeni seçkinlerin ayırt etme stratejileri incelenecektir. Beşinci bölümde 'Türkiye'de burjuva kültürünün yokluğu' önermesinin öne sürülme nedenleri tartışılacak ve sonuç bölümde söz konusu tartışma bağlamında seçkinlerin sosyolojik işlevleri değerlendirilecektir.

1. Kuramsal Çerçeve

Gramsci'nin siyasal düşüncesinde hegemonya ve tarihsel blok kavramları merkezi bir öneme sahiptir. Bu düşünceye göre, sınıflı-çatışmalı toplumsal yapı içinde egemen/hakim sınıflar hegemonik duruma gelebilmek için geniş kitleler üzerinde yalnızca baskı ile değil aynı zamanda rıza yoluyla da kurulan bir iktidar oluştururlar. Çeşitli toplumsal güçlerden oluşan moral ve entelektüel bir önderliğe ihtiyaç duyan egemen sınıflar böylece, egemen sınıfların farklı fraksiyonlarının farklı toplumsal alanlarda sahip oldukları hegemonyaları birleştiren bir tarihsel blok inşa ederler. Böylelikle Gramsci'nin farklı tarihsel koşullara göre şekillenebilecek biçimde 'rıza ve baskının iç içe geçişini' (Crehan, 2006:149) analiz eden bir iktidar anlayışına sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Hegemonyanın kuruluşunda Gramsci'nin aydınlara attığı rolün üzerinde önemle durmak gerekir. Düşünürün bu konudaki en önemli katkılarından biri aydın kavramını tek başına bilinç-bilgi düzeyiyle tanımlanmaktan çıkarıp, içinde bulunduğu toplumsal

yapının içinde tuttuğu yere ve konumlanışına göre incelenen bir kavram haline getirmesidir. Ardından temel bir ayırım olan organik ve entelektüel aydınlar ayırımı gelir. Böylelikle Gramsci organik aydınları toplumsal sınıflara organik bağ ile bağlı ve onların yeniden üretiminde, iktidar sahibi olmalarında işlev üstlenen aydınlar olarak tanımlar. 'Ekonomik üretim dünyasının zemininde bir görevin yerine getirilmesi sorumluluğuyla oluşan her grup, bu oluşum esnasında kendisine organik olarak bağlı bir veya birden fazla aydın tabakasını meydana getirir. Bu aydınlar tabakası söz konusu grubu homojen kılar ve grubun sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve siyasal alanlarda kendisinin bilincinde olmasını sağlar' (Crehan,2006:195). Bununla birlikte Gramsci, organik aydınları, bağlı oldukları sosyal gruba toplumsal doku dolayısıyla hizmet eden, bağlı oldukları sınıfın iktidarının yeniden üretiminde türlü işlevler taşıyan bir grup olarak resmeder. Bağlı olduğu sınıfın kültürel hegemonyası için düşünsel araçlar geliştirme, ideolojik işlevler üstlenme gibi rollerden, doğrudan baskıya kadar uzanan geniş bir işlevler silsilesini sayabiliriz. Ancak Gramsci'nin ne sınıfları ne de hegemonyayı işleyişi bakımından tarih üstü kavramlar olarak düşünmediğini, içinde bulunan tarihsel koşullara göre şekillenecek olan sınıf-aydın-hegemonya ilişkilerinin kendi tarihsel bağlamında özgül oluşma biçimlerinin incelenmesini gerektirecek tarzda düşündüğünü belirtmek gerekir.

Norbert Elias, *Uygarlık Süreci* kitabında toplumsal dönüşümleri, sınıflar arası çatışmayı esas alan bir tarihsel süreç olarak okur. Yaşam pratiklerinin ve değer yargılarının sanayi toplumunun doğduğu çağlarda karmaşık toplumsal ilişkiler bağlamında nasıl ayrıştığını, dönüştüğünü inceleyen Elias, "uygarlık ve kültür" gibi kavramların gelişim tarihlerinin ardındaki sınıflı toplum manzarasını tasvir eder. Almanya ve Fransa örneklerinin karşılaştırılması yeni oluşan kentli sınıflarının aristokrasi ile kurdukları ilişki bağlamında kendi kültürlerini nasıl ürettiklerini açıklar. Genel olarak bakıldığında eser, Fransız örneğinde burjuvazinin aristokrasi içerisinde daha rahat yer bulmuş olması ve saraylı çevrelerce asimile edilen bir aydınlar grubu sayesinde, Fransız 'uygarlık' kavramının, 'anlayışlı, terbiyeli, nazik' gibi anlamlar içeren bir kavram olarak kurulduğunu anlatır. 'Burjuva tabakalar Fransa'da siyasi arenada yerini almışken, Almanya'da henüz siyasete soyunmamışlardı' (Elias, 2004:120). Böylece, Almanya'da, Fransa örneğindeki karşıt bir biçimde yaşanmış olan orta sınıflar – saray çatışması Almanca 'Kültür' kavramının özgül anlamıyla doğuşuna olanak vermiştir. 'Almanca 'kültür' kavramı bir insanın sahip olduğu değerleri değil, belirli insan ürünlerinin özelliklerini ve değerlerini tanımlar' (Elias, 2004:74). Elias'ın betimlediği süreç, yeni oluşan toplumsal sınıfların siyasal, kültürel alanda, dahil oldukları çatışma ya da

konumlara göre kendilerini tanımlayacak dilsel, kültürel pratikleri, araçları, değerleri ürettikleridir. Bu noktayı Elias şu sözlerle açıklar: 'Kültür kavramı sürekli olarak şu soruyu sormak zorunda kalan bir ulusun öz bilincini yansıtır: Hem siyasi hem de düşünsel anlamda sürekli sınırlar arayan ve daima onu koruma zorunluluğu hisseden 'bizim özelliğimiz nedir'? Alman kültür kavramının hareket yönü, sınırları belirleme, altını çizme, grupsal farklılıkları ortaya çıkarma eğilimi işte bu tarihsel sürece denk düşer' (Elias,2004: 76).

Gramsci'nin sınıfın organik aydınlarına yüklediği anlama oldukça paralel bir biçimde, sınıfın hem sosyal, kültürel alanlarda kurulumu hem de siyasal iktidar (hegemonya) mücadelesindeki konumu bakımından, organik aydının geniş bir işlevler yelpazesine sahip olduğunu görürüz. Ancak organik aydınların ne gibi işlevler yüklenecekleri, ne tür bir hareket yönü belirleyecekleri, ne gibi kavramsal araçlar üretecekleri, sınıf mücadelesinin özgün tarihsel durumu içinde belirlenir. Elias, Almanya örneğini incelerken, 'yeni oluşmakta olan Alman burjuvazisinin sözcüsü olan orta tabaka Alman aydınları' tanımlamasını kullanır. Böylelikle, organik aydının 'özbilinci'nin, bağlı olduğu sınıfın tarihsel gelişimi ile ilişki içinde belirlendiğini görürüz. Alman burjuva sınıfının uzunca bir dönem güçsüz oluşu, 'orta tabaka Alman aydınlarının' güçlü bir burjuva dayanağından yoksun olarak yaşamalarına yol açar. Siyasi faaliyet alanları yoktur. 'Ticarette, iktisadi düzenle ilgili sorunlar, onların yaşam biçimlerine ve topluluk yapılarına uygun olarak tali sorunlardır. Fransa ve İngiltere'de gelişmekte olan burjuvazini kullandığı parolaların aksine, Alman orta tabaka aydınlarının öz bilinçlerini yansıtan 'eğitim' ve 'kültür' gibi parolaların ağır basması, yani değer yargıları ile ilgili olan ideallerle, siyasi, ekonomik ve toplumsal olanlar arasında kalın bir çizgi çekmek isteği de bundan kaynaklanır' (Elias, 2004,102). Grupsal farklılıkları ortaya çıkarma eğiliminin, kendini tanıma, ayırt etme, sınırlar çizme eğiliminin ve aynı zamanda 'gerçek eğitim, kültür' ile 'salt dışsal uygarlaşma' gibi ayrımları üretme eğiliminin Alman burjuva sınıfın ve organik aydınlarının sosyo-tarihsel gelişiminden kaynaklandığı görüyoruz. Böylelikle organik aydınların sınıfa bağlı işlevlerinin, kendi tarihleri bağlamında; türdeşlik yaratma, bilinç verme gibi yönelimleri içerebileceği gibi sınıfın kendisini meşrulaştıracak araçlarını üretme, düşünsel temelleri üretme, diğer gruplardan/sınıflardan ayırt etme stratejileri üretme gibi işlevleri/rolleri de yüklenebileceğini görüyoruz.

Ayırt etme pratiklerini anlamak bağlamında, Bourdieu'nun toplumsal sınıfları inceleyişi oldukça önemlidir. Yeniden üretim mekanizmalarını incelemeyi sosyolojinin görevi sayan (Wacquant, 2003:14) bir anlayışla Bourdieu; 'eyleycilerin görme biçimleri ve

yorumlarını, toplumsal dünyanın eksiksiz gerçekliğin bir parçası olarak kabul eder' (Wacquant,2003:18). Bourdieu, yapı-eylem arası ikiliğini, habitus ve alan kavramları ile aşmayı denerken, ikinci düzey nesnellik barındıran, habitus kavramını bir tür yatkınlıklar, eğilimler seti olarak düşünür. Bourdieu farklı iktidar ve sermaye türlerini; iktisadi, kültürel, toplumsal ve simgesel sermayeler biçiminde açıklar. Bu bağlamda, 'söz konusu iktidar (ya da sermaye) türlerine sahip olmak, alanda elde edilebilecek özgül faydalara erişimi belirler' (Wacquant,2003:81). Bu bakımdan, alan kavramı da oldukça açıklayıcıdır. Bourdieu alanın oluşumunu; 'bir alana katılanlar, örneğin iktisadi işletmeler, büyük terziler ya da romancılar, rekabeti azaltmak ve alanın özel bir alt kesiminde tekel kurmak için, kendilerini sürekli olarak en yakın rakiplerinden farklılaştırmaya çalışırlar. Aynı zamanda giriş bedelini yukarıya çekerek ya da belli bir aidiyet tanımı dayatarak, alana katılanların ya da katılabilecek olanların bir kısmını dışlamaya çalışırlar' sözleriyle açıklar (Wacquant, 2003: 85). Bourdieu belirli bir alanın eyleyicilerine örnekler verirken, entelektüelleri de sayar. Alanı tanımak için alanın özgül sermaye birikim biçimlerini de tanımak gerekliliğini savunur. Böylelikle entelektüellerin alanın inşasında ve düzenlenişinde gösterdikleri işlevleri, alanların özgül niteliklerinin ve eyleyicilerin habituslarının incelenmesiyle anlaşılacağı sonucuna ulaşılır.

Bourdieu'nun alan kavramı ve farklı sermaye türleri kavramlarını ele alış biçimi; farklı toplumsal alanlarda (kültürel, iktisadi vd.) temellenerek inşa edilen hegemonya ve tarihsel blok kavramları açısından Gramsci düşüncesiyle ciddi paralellikler içerir. Gramsci'nin organik aydınlar düşüncesi, Bourdieu'da 'alanın eyleyicileri' biçiminde, iktidarın kurulumunun, karmaşık ve özgül tarihsel bağlantılarını analiz etmeyi uygun kılan bir teorik genişlikte inceleniyor. Bourdieu'nun katkısı, organik entelektüellerin işlevlerini, daha geniş bir bağlamda ele almayı mümkün kılmış olmasıdır. Böylelikle, aydınların, tekel kurma, farklılaştırma, duvarları yükseltme, giriş bedelini arttırma, aidiyet tanımı dayatma gibi işlevleri ve burjuva sınıfının hegemonyasının farklı kertelerinde değişen tarihsel ayırma stratejileri üretebilecekleri görünür hale geliyor.

Bourdieu, 'Distinction' ('Ayrım') adlı çalışmasında, toplumsal sınıfların yalnızca üretim ilişkileri içindeki pozisyonlarıyla tanımlanamayacağını, ayrıca bu pozisyonla işbirliği içindeki sınıf habitusunun da vurgulanması gerektiğini belirtir (1984:372). Böylelikle sınıfın oluşumu ekonomik ve kültürel alanlardaki sermaye birikimleri ile oluşturulan 'ayrım yapma' fiili üzerinden düşünülür. Ayırmanın kültürel, sembolik alandaki işleyiş yönü; değerler, zevkler, pratik biçimleri, davranış kodları, makbul eylem biçimleri, kültürel kodlar, imajlar, imgeler üreterek sağlanacaktır. Böylelikle üretilen imajların, kodların; toplumsal, sınıfsal hiyerarşinin üretiminde, savunulmasında, idame

ettirilmesinde, kullanıldığını; bir tür üretim-yeniden üretim rolü oynadığını görürüz. Bourdieu 'beğeni' (taste) kavramını, kültürel hiyerarşi üretecek toplumsal kodların üretimini ve bu sayede farklı sınıfların kendilerini farklılaştırmada kullandığı iktidar stratejilerini açıklamak için kullanır.

Bourdieu'ya atıfla 'alanın eyleyicileri' olarak görülebilecek organik aydınlar, Gramsci'nin çözümlemesinde üç farklı boyutla yer alırlar. Bunlar; '1- Aydınlarla ilgili tartışmanın bir inceleme dolayımı olarak işlevselleştirilmesi (Gramsci için İtalyan tarihi ve aydınlar, bizim örneğimizde ise Türkiye'de seçkinler hegemonyasının somut görünümüne bakmak), 2- sınıflar arasındaki hegemonik üstünlük ilişkilerinin tarihsel blok içerisindeki kuruluş sürecini soyutlama düzeyinde incelemek, 3- 'yapı-üst yapı' ilişkileri bakımından aydınların işgal ettiği konumu ve yerine getirdikleri işlevleri açıklığa kavuşturmak' (Yetiş, 2002:1). Gramsci'nin aydınları incelerken izlediği yol ile ciddi paralellikler yansıtması bağlamında Bourdieu; bir alanın incelenmesi nasıl yürütülmelidir sorusuna: 'ilk olarak alanın konumu iktidar alanının konumuna göre çözümlenmelidir. İkinci olarak, bu alanda rekabet halinde olan eyleyicilerin ya da kurumların işgal ettiği konumlar incelenmeli ve üçüncü olarak eyleyicilerin habitusu' incelenmelidir biçiminde cevap vermektedir' (Wacquant,2003: 90).

Yukarıda genel hatlarını oluşturmaya çalıştığımız kavramsal çerçeveyi göz önünde tutarak, Türkiye'de burjuvazinin oluşumu ve burjuva kültürünün varlığı-yokluğu tartışmasının ne tür entelektüel-bilişsel işlevler içerdiği sorusunu sormaya geçebiliriz.

2. Türkiye'de Burjuvazinin Tarihsel Gelişimi 'Eğreti Burjuvalar'

Türkiye'de modernleşmenin tarihi, kapitalizmin gelişiminin tarihi ile ilişki içinde okunabilir. Burjuva sınıfının oluşumu ise büyük ölçüde yaygınlaşmış bir kavram olan, 'devlet eliyle yetiştirilen burjuvazi' kavramıyla özetlenebilir. Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi* kitabında, 1908-1922 arası dönemde, Osmanlı burjuvazisinin, gayri-müslimlerden oluşan komprador, ticaret burjuvazisi olduğunu belirtir. Türk ve Müslüman burjuvaların zayıf-dağınık, cılız ve örgütsüz olmaları nedeniyle, devrimin; küçük-burjuva ve aydınlarca yapılması sonucunun doğduğunu belirtir (Boratav, 2007:23-34). Savaş yıllarında Anadolu'dan İstanbul'a hububat sevkiyatının en karlı faaliyet olarak ortaya çıkması ve vagon tahsisi yoluyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendine yakın grupları nemalandırmaya başlaması, ulusal burjuvazinin üretilmesi için atılan ilk adımlardan biridir (age: 29). Böylelikle kanun ve kararnamelerin asli unsurlarını oluşturduğu kapitalistleşme biçimi, Meşrutiyet'ten hemen sonra, 'Taatil-i

Eşgal Kanunu' ve yerli sermayeye ayrıcalık tanıyan 'Teşvik-i Sanayi Kanunu' gibi kanunlarla filizlenmeye başlar. Boratav'a göre savaş yıllarında bilinçli zenginleşme politikasından en çok yararlananlar 'Müslüman ticaret burjuvazisidir' (age). 1923-29 yıllarında da öncesiyle süreklilik içinde, 'devlet tekellerinin imtiyazlı özel şahıs ve şirketlerce işletilmesi yoluyla' yerli sermayedar yetiştirme politikaları sürdürülür (age). 1923 Şubat'ında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde 'ekonomik hayatın denetiminin 'milli' unsurlara geçmesini kolaylaştırıcı ve ılımlı bir korumacılığı öngören tezler öne sürülür (age). 1930-39 arası dönem korumacı ve devletçi sanayileşme dönemidir. 'Müslüman-Türk ticaret burjuvazisi' ile siyasi kadroların ve yüksek bürokrasinin işbirliğinden, geleneksel komprador ticaret burjuvazisinin işlevlerini kısmen de olsa devralabilen bir yeni zenginler tabakası oluşmuştur' (age: 61). 1940 yılı ve ardından gelen yıllarda Milli Koruma Kanunu, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi gibi uygulamalar benzer bir şekilde 'milli' burjuva yetiştirme politikalarının devamı olarak değerlendirilebilir. Savaş yıllarının tasfiyesi sürecince 'savaş vurguncuları' olarak adlandırılan, Anadolu kökenli yeni zenginlerin 'Hacığa' tipiyle ifade bulan gelişimi dikkate değerdir. Boratav: 'yüksek bürokrasi ve siyasi kadrolar ile içli dışlı olmuş çıkar grupları ve burjuva klikleri ile Anadolu kökenli ticaret sermayesi, savaş ekonomisi uygulamalarından şüphesiz ki şikayetçi değillerdi (age:95) diyerek bu durumu belirtmektedir. 1954-1961 döneminde, fiyat kontrollerinden kaçabilen önemli sayılarda iş adamının kayıtlara girmeyen rantlardan yararlanabildikleri, 1977-79 döneminde ise korumacı politikalarından doğan görece fiyat avantajlarından sanayi ve ticaret sermayesinin yararlanmasının engellenmediği, 1980 darbesine giden yıllarda, burjuvazinin sözcülerinin sermaye için güven ortamı gerekliliğini ve bu 'yüksek ücretlerle' üretim yapamayacaklarını belirterek, devletten yardım talep ettiği bir süreç görülmektedir (age). 1980 sonrası dönemi ise neo-liberalizme ve küresel kapitalizme tam eklemlenme süreci olarak değerlendirebiliriz.

Ayşe Buğra, Türkiye'de burjuva sınıfın devletle ilişkisini incelerken bu uzun bağımlılık-himaye döneminin sonunda ortaya çıkan tabloya bakarak, 'bu nasıl bir 'hakim sınıf'tır ki, çıkarları doğrultusunda yönlendirdiği söylenen devlet politikaları karşısında bu derece çaresiz ve korkak, kendi servetinin meşruiyetinden bu derece güvensiz, ortalıkta görünmek ve konuşmak konusunda bu derece çekingen ve isteksizdir?' (2008) sorusunu sorar. Esas olarak 1970'lerin başına kadar görünür olamayan bir sınıf iken TÜSİAD gibi kurumlar aracılığıyla medyada görünmeye başlamış, 1980 darbesi ardından serbest-piyasa kapitalizminin zaferini ilan etmesi ve bu sürecin serbest kıldığı liberal atmosfer sayesinde görünür olmaya başlamış bir sınıftır söz konusu olan. Buğra, 'Batı-

burjuvazisinin' rasyonel iktisadi anlayışı ile karşılaştırıldığında, 'Türk İşadamlarının otobiyografilerinde bulamadığımız şey, tam da bu akılcılık anlayışının içselleştirilmesidir' der (2008:15). Buğra, Türk işadamlarının kendilerine bakışlarında; maddi kazanç amacıyla girişilen faaliyetin meşruiyetine ilişkin güvensizliğin, 'zenginliğin utanılacak bir şey olmadığını' tekrarlama ihtiyacının, yoğun bir iktidarsızlık ve yerleşmiş bir toplumsal güvensizlik duygusunun, liberal değerlere karşı kuşkunun, yer aldığını belirtir (age: 2008). Görece geç sanayileşen bir ülke olan Türkiye'de sermaye sınıfının sürekli devlet desteğine ihtiyaç duyma zorunluluğu, 'girişimci sınıf için devletin sosyal meşruiyetin temel kaynağı' olarak görülmesi olgusunu yaratır. Buğra'ya göre, ülkede uzun vadeli bir sanayi stratejisine bağlılık olmayışı, Türk işadamlarında sanayiye dayalı üretim bilincinin gelişmemesine ve rant sağlamaya yönelik davranışlara girişmeye dönük büyük bir eğilim olarak ortaya çıkmaktadır (age: 39).

Ayşe Buğra, çalışmasında, sınıfın iktisadi tarihini analiz ederken sınıf temsillerinin açıktan bir hiyerarşi içerecek şekilde kurulmasından kaçınılmasını 'hiyerarşi bilinci az gelişmiş' toplum olma özelliği ile açıklıyor. 'Dernek faaliyetleri içinde, sınıf, çıkar, lobi gibi sözleri kullanmaktan hala özenle kaçınılıyor ve talepler hala milli çıkarlara atıfla dile getiriliyor' (age:59). Yazarın, burjuvazinin tarihine ilişkin önemli bir vurgu ise 'Türkiye'de büyük firmaların önemli bir kısmının ikinci dünya savaşından sonra kurulmuş olması ve Holdingleri kontrol eden ailelerin çoğunun girişimcilik tarihlerinin bile Cumhuriyet döneminin ilk günlerinden öteye gitmemesidir' (age). Bu genel eğilimin 1980 sonrasında bir ölçüde değişime uğradığı, işveren dernekleri aracılığıyla siyasal alana katılım çabası ve medya aracılığıyla burjuvaların görünürlük kazanması ise ayrıca incelemeye değerdir.

Çağlar Keyder, Türk siyasi tarihinin iki önemli özelliğinin, 'tarımsal yapıda büyük toprak mülkiyetinin olmaması ve Birinci Dünya savaşı sonrasında Hıristiyan burjuvazinin büyük bölümünün ülkeden çıkartılması' olarak belirtir (2009:10). Cumhuriyet tarihi boyunca temel ilişkinin Müslüman burjuvazinin güçsüzlüğü ile bürokrasinin gücü biçiminde gelişen bir ilişki olduğunu, dönüşümün ise devlet merkezli bir sosyo-ekonomik dönüşüm biçiminde görüldüğünü belirtir (age). Keyder, siyasal elit ile emekleyen burjuvazi arasındaki ilişkiyi yukarıda da açıklandığı gibi 'milli' burjuva yaratma projesi bağlamında ele alır. Kemalist modernleşme projesi bağlamında 'devleti kurtarma' idealinin uzunca bir dönem sürdüğünü belirttikten sonra Keyder: 'Kemalist eğitim sistemi, kendilerini hiç bitmeyen bir 'devleti kurtarma' görevinin doğal adayları sayan mezunlarıyla bu kaygıyı yeninde üretti. Eğitimdeki bu öncelik öylesine sağlandı ki, tahsilliler, 1960'ların sonlarına kadar imtiyazlarının doğal olduğundan hiç

şüphelenmediler. 1950'deki ve sonrasındaki anti-otoriter dalga bile tahsilli seçkinlerin normlarını değiştiremedi: Cumhuriyetçi modeli savunup, bu modelin kapsamını devletin daha fazla kontrol edeceği bir sanayileşmeyi de içine alacak şekilde genişletmeye çalıştılar. Bir yandan da, güçlenmekte olan işadamlarına sonradan görmüş taşralı yaftası astılar' demektedir (age: 239). Keyder, bu vurgusuyla birlikte Kemalist modernleşmenin, 'kültürel sermayeyi' , 'iktisadi sermayeye' baskın gören bir anlayış taşıdığına değinmektedir. Fakat, 'sonradan görmüş taşralı yaftası asmak' davranışını keskin bir 'Kemalist, tahsilli, elit' ile 'işadamları' karşıtlığı içinde ele alabilir miyiz? Bu soruyu cevaplamak için biraz daha ilerlememiz gerekecek.

3. 1980 Sonrası Yeni Seçkinlerin/Medya Elitlerinin Doğuşu

24 Ocak kararları Türkiye'nin toplumsal yapısında önemli dönüşümlerin habercisi olarak ortaya çıkmıştır. '1980'li yılların bir diğer özelliği burjuva ideolojisinin öncelikle ekonomik konularda toplum hayatına önceki dönemlerle karşılaştırılamayacak kadar egemen olmasıdır. Büyük sermayenin giderek daha fazla etkisi ve denetimi altına giren yaygın organları, TV ve radyo bu ideolojik tavrın yerleşmesinde kilit rol oynadılar' (Boratav, 2007:156). Türkiye toplumunun artan hızla tüketim toplumuna dönüştüğü bu dönemde, medyanın tüketim kültürünü oluşturması, yansıtması, medya sahiplik yapısının sermaye grupları tarafından tekel altına alınması, 'cilalı imaj devri' olarak adlandırılan yeni bir dönemi simgeliyordu. Rıfat Bali kitabında özellikle, 'yeni seçkinler' ve 'kanaat önderleri' olarak tanımlanan köşe yazarlarının; 'seçkincilik, Amerika hayranlığı, tüketimi methetme, halkı küçümseme gibi eğilimleri dışa vuran köşe yazıları' yazmaya başladıklarını ifade eder (Bali, 2009:14). Aynı dönemde 1980 öncesinin kamuoyu karşısına çıkmaktan çekinen, bir anlamda görünmez olan burjuvazinin, medya aracılığıyla görünür olmaya başladığını görürüz. Geçmişin 'sömürücü, kapitalist, patron' imajı yerine 'saygınlık' kazandırılmaya çalışan burjuva imajına geçişte, ana akım medyanın büyük rol oynadığı aşikardır. Bali'nin çalışması, medya- iş dünyası-siyasi iktidar sacayağında yer alanların güce sahip olmanın verdiği özgüvenle topluma önderlik etme ve toplumu yönlendirme duygularını nasıl teşhir ettiklerinin manzarasıdır. 'Yeni elitler' olarak tarif edilebilen bu kuşak, 'Türkiye'yi bizler yönetiyoruz şeklinde özetlenebilecek bir ruh yapısıyla, son yirmi yıl boyunca Türk toplumunu 'aydınlatma' ve 'yol gösterme' görevini üstlenmiştir' (Bali, 2009:21). Bali'nin 'medya-iş dünyası-siyasi iktidar' biçiminde, Can Kozanoğlu'nun ise; 'sınıfsal kozmopolit kültür ittifakı' (Kozanoğlu, 2004:22) olarak betimlediği, iktidar ilişkileri odağını, bir tür dönemsel tarihsel blok olarak ifade etmek mümkün. Köşe yazarlarının bu tarihsel bloğa katkıları,

yazılarında, tüketim toplumu olma iradesi ile seçkinlik kültürü söylemlerini buluşturmalarıdır.

1980'lerin sonu 90'ların başına karşılık gelen bu dönemde bugün dahi etkilerini sürdüren bir tartışma filizlenmiştir. Rıfat Bali'nin 'eski ve yeni zenginler çatışması' olarak ifade ettiği tartışma, 24 Ocak kararları sonucunda zenginleşen Anadolu ticaret sınıfının, merkezlerini İstanbul'a taşıması ve bunun üzerine seçkinlerin kendi içlerinde sınıflaşmaya başlamasıyla doğmuştur. Tartışmanın iki kutbu, 'köklü aileler ve eski servetler, yeni zenginler ve yeni servetler'dir. Bali'ye göre, 'eski zenginler', Özal döneminden azami derecede istifade ederek kendilerine rakip olmaya başlayan Anadolu kökenli bu sınıfa pek tahammül edememiş ve kendilerinin 'yeni zenginlerden' çok daha kültürlü ve seçkin olduklarını vurgulamaya başlamışlardır' (Bali, 2009:39). Bu iki kesim arasındaki çatışma farklı kavramları ve kodları da üreterek, devam etmiştir. 'Bir yandan kendilerini, 'eski ve köklü burjuvazi' olarak tanımlayan İstanbul merkezli büyük işadamları, diğer yandan gazeteciler bu 'yeni zenginleri' ağır bir dille eleştirmeye başladılar. Aynı zamanda yalnızca 'yeni zenginleri' değil kırsal alandan kente göç eden ancak kent yaşamına uyum sağlayamayan herkesi eleştirmişlerdir. (Bali, 2009: 321). 'Maganda', 'zonta' , 'kıro' gibi sözcüklerin söyleme dahil edilmesi, 'viski-lahmacun', 'arabesk yaşam tarzı' gibi ifadelerin ortaya atılması bu çatışmanın sonucuydu. 'Anadolu kökenli burjuvaları' eleştirmek için kullanılan deyimler: 'sonradan görme, Özal zenginleri, türedi zenginler' gibi deyimlerdi. Bu bağlamda, 'eski zengin/ üst sınıf/ burjuva' kanadının toplumsal ilişkiler içerisinde kendilerini nasıl anlamlandırdıkları, kendilerine ve başka kesimlere dair ne gibi imajlara sahip oldukları, oluşturdukları yüksek kültürel gelenekler, kendilerini ayırma stratejileri, 'öteki'lere dair temsilleri, 'eski' ve 'yeni zengin' arasındaki ilişkiler/gerilimler' (Bora ve Erdoğan, 2005:4-5), Canan Barlas'ın 'Eğreti Burjuvalar' kitabında öne sürülen düşünceler üzerinden incelenecektir.

4. Yeni Seçkinlerin Ayırt Etme Stratejileri: Canan Barlas/ “Eğreti Burjuvalar”

Burada Canan Barlas'ın kitabını örnek olarak ele almamızın nedenlerinden biri; eşiyile birlikte uzun yıllar Türkiye anaakım basının en büyüklerinden kabul edilen gazetelerde, köşe yazarlığı yapmış olmalarıdır. Rıfat Bali 'eşi Mehmet Barlas ile birlikte kentli seçkinlerin sözcülüğünü üstlenen Canan Barlas' (2009: 32) ifadesiyle bu durumu özetlemektedir.

Canan Barlas, ailesini anlatarak başladığı kitabında, 'Cumhuriyet sonrası modernlik ve Batı'yı taklit' başlığı altında, Cumhuriyet ile yaşamlarına giren balolardan bahsettikten sonra, 'Babamın smokini vardı, annem her baloda farklı elbise giymek için İstanbul'a giderdi' sözleriyle çocukluk günlerini betimler. Yeni yaşam tarzlarının üretilmediğini ve taklit düzeyinde kaldığını ise, '1900'lerin başlarında İstanbul'da %60 oranında büyük aile vardı. Sonradan gelen çekirdek ailelerde adetler modernizmle çatışınca arada kalmış düzenlemeler oluşuyor' sözleriyle belirtir (age: 12). 'Bu üretim yukarıda olur ve aşağı iner, yukarıda üretilmeyince aşağıda da olmuyor' diyerek, alt sınıfların 'modernleşmesinin' nedenini açıklar. Barlas, 'ahlak anlayışındaki' dönüşümü ise 'İstanbul'da, Anadolu kökenli işadamlarının büyüyen sermayesi, Anadolu'nun terbiyesi ve ahlak anlayışı ile İstanbul'a geliyor. Ancak bu Anadolu kökenli göç eden yeni büyük sermayenin incelmış zevkleri olması ve kendi deyimimizle 'burjuva' olmaları mümkün değil. Zira burjuvazinin, aristokrasi ile mutlaka bir teması olmalıdır. Bu yeni gelenlerin saray çevresi ile bir araya gelme şansları çoktan bitmiştir' (age: 18) sözleriyle açıklar. Barlas, böylelikle 'burjuva' olmayı 'kültürel sermaye' sahibi olmakla, ince zevk ve adab-ı muâşeret sahibi olmakla, aynı zamanda belirsiz bir 'aristokrasi teması' ile açıklar. Ailesini anlatırken, 'Anneannem yerleşik İstanbullu olduğu için bu yenilikleri küçümserdi. Konaklarda büyümüş, haremlik selamlık tarzı yaşamış, anneannemin babası hem doktor, hem mülkiyeli, hem de hukukçu. Hem de gazete sahibi Dr. Remzi Bey, Türkiye'nin ilk kadın kimyagerlerinden olan annem şeker fabrikalarına başkimyager olarak giriyor. İşe giden araba kullanan, fabrika yöneten bir genç kadın. Cumhuriyet kuşağının özgün temsilcisi...Anneannesi konaklarda büyümüş, ama kendisi çarşafı atarak, Latin alfabesi okuyarak endüstri toplumunun birkaç basamağını çıkabilmiş' (age: 23) der. Barlas'a göre 'sermaye sahipleri Anadolu'dan oluşunca, Osmanlı kültürünün dışında Anadolu köylüsünün, Batı şekilleriyle karşılaşması anlaşılması daha da zor olan biçimler oluşturuyor. Olay giderek İbrahim Tatlıses'e kadar geliyor. Urfa'da bir mağarada doğan Tatlıses, dansöz sevgilisini kendi özel uçağıyla gezdiriyor. Eğreti burjuvalar, büyük bir edebiyatın, muhteşem bir müzik ile olan izdivacını hakir görüyorlar. 1908'de Jön Türk idaresi İstanbul'da Levanten tüccarın ve esnafın yerini almak üzere Müslüman Türk sanayici grubunu destekliyor. Batılı yaşam tarzı içinde olan eski bürokrat seçkinlere katılan bu grup sonraları Türk burjuvazisinin doğuşu olarak algılanmış olabilir. Ancak burjuvalaşmak taklitçilikle bağdaşmadığı için bizdeki elit, zengin tabaka eğreti bir yaşam tarzını günümüze kadar sürdürmüştür' (age: 31). Böylelikle, Barlas, 'köklülüğünü savunduğu eski burjuvaların' yerine yenisinin gelmediğini/gelemeyeceğini savunarak, çelişkili bir biçimde, bir yandan Osmanlı geleneksel 'yüksek kültürünü' savunurken diğer yandan 'bürokrat kökenli ailesinin ve erken dönem cumhuriyet elitlerinin' savunusunu

yapmaktadır. Bu çelişkili tutum kitabın ilerleyen kısımlarında şu sözlerle devam eder: 'Babam memuriyeti bırakıp, işadamlığına doğru yol almaktaydı. Hatta ben onu memur olarak hiç tanımadım. O sanayileşmeye başlayan yeni Türkiye'nin aç gözlü olmayan işadamıydı. O zamanlar fabrikasıyla olduğu kadar ithalatla da uğraşır'dı' (age: 36), 'elit kesim sanatla ve edebiyatla övünürdü, 'köşe dönmeçilik', 'aç gözlülük' daha gündemde değildi. Cumhuriyet kuşağı birbirini tanıyor, Atatürk dönemi yaşam tarzının tadını çıkarıyor' (age: 38), 'insanlar sürü halinde geliyorlar. Şehirler köyleşiyor. Önce müzikte sonra toplumda arabesk yaşam gündeme geliyor. Yukarılarda ise para sık el değiştirdiğinden, elit de şaşkın bir hale gelip değerlerini yaşayamıyor. Eğreti burjuvalar buralardan doğuyor' (age: 49), 'yani, eski gelenlerle yeni gelenler arasında gözle görülür kural farklılaşmaları ortaya çıkmıştır. Örneğin eski sosyetedeki kadınlara itibar eden erkeklerin yerini, kadınlarla hiç konuşmayan, sadece maçlardan ve günlük siyasetten söz açan adamlar almıştır' (age: 54).

Burjuvalığı tanımlama ve sınırlarını çizme konusunda Barlas yalnızca köken ve aidiyet ölçütünü değil aynı zamanda 'eğitimsellik, kültürlülük, ölçütlerini de kullanır. Bu fikrini şu sözlerle açıklar: 'Amerika'da da burjuva oluşmuyor. Orada kapitalist sistem var ve bu sistem kendini üretmekle çoğaltıyor. Burjuva sadece Avrupa'da var' (age). Barlas, kitabının, 'Nejat Eczacıbaşı: Çağdaşlaşma akıl kültürüne dayalı rasyonel bir sosyal yaşama geçişi simgeler' başlığı altında, Eczacıbaşı ile yaptığı röportajı aktarır. Barlas'a göre, 'Eğreti burjuvalara taş çıkartacak analizlerde bulunan Nejat Eczacıbaşı, bu manada düzgün bir Türk burjuvasıydı denilebilir' (age :64). Barlas'ın Nejat Eczacıbaşı'yı 'düzgün burjuva' olarak kabul etmesi göz önünde bulundurulursa, onun kullandığı anlamıyla "eğreti burjuvalar" kavramının Türkiye'deki tüm sermaye sınıfını kapsayan bir kavram olmadığı, ve 'belli' kesimleri içerdiği anlaşılmaktadır. Yine benzer bir biçimde Barlas'a göre 'Türk burjuvası imajını bize sunan isimlerden bir diğeri Ali Koçman, yaşamında tercihler koyan bir İstanbullu Türk burjuvasıydı' (age: 65), 'ancak para giderek çok sık el değiştirdiği için onlar da azınlıkta kaldı. Zaten Türkiye'de büyük sermaye daha çok Anadolu'dan gelenlerin ellerinde birikti. Ve hiç 'burjuvalaşamadılar'. Birkaç müze ve Vakıfla burjuvalaşamadılar. Çünkü yaşam tarzı üretmediler. Rahmetli Vehbi Koç bu konuda duyarlı davrandı' (age: 84), Türkiye'de burjuva sınıfı ve ahlaki oluşamaz. Bunun görüldüğü gibi sayısız nedeni vardır. Ama sosyete gibi duran insanlar her zaman varolmuştur. Elit olup olmadıklarına bakılmaksızın' (age: 86).

Açıkça görüldüğü gibi Barlas, 'büyük ölçüde çelikli belirsiz kriterlere dayanarak, burjuvaları 'düzgün' ve 'eğreti' burjuvalar olarak ayırmakta, ve 'eğreti burjuvaları' tanımının dışında bırakmaktadır. Barlas'a göre, 'düzgün burjuvalar': aynı anda 'eski,

yerleşik, köklü, İstanbullu, Saray kültürüne sahip, elit, batılı, modern' kimselerdir. Ancak kendisinin 'düzgün burjuva' olarak gördüğü kişilerin (Nejat Eczacıbaşı, Vehbi Koç, Ali Koçman vb.) bu sayılan ölçütlere ne kadar uyduğu tartışmalıdır. Ancak bizim çalışmamız açısından önemli olan Barlas'ın haklı olup olmaması değil, burjuvalığın 'hakiki esasını, özünü' belirleme iddiası üzerinden yürüyen ve Türkiye'de burjuva kültürü var mı? Türkiye'de burjuva var mı? sorularıyla gündeme gelen bu tartışmanın siyasal ve toplumsal işlevidir.

5. **'Burjuva Kültürünün Yokluğu' Neden Öne Sürülür, 'Anadolulu Burjuva' Neden Dışlanır?**

'Kelimenin klasik anlamında 'sonradan görmeler', ince zevkleri taklit eder, her birine parasal değer biçerek kültürel hiyerarşilerin aşınması tehdidini yaratırlar'
(Öncü, 2000:130).

Türkiye tarihinde belli dönemlerde, devlet eliyle uygulanan ekonomi politikalarıyla ya da diğer iktisadi dönüşüm süreçleriyle, belirli grupların zenginleşmesi, çeşitli sınıfsal, kültürel tepkileri beraberinde getirmiştir (Mardin, 2001:21-79). 'Yerleşik elitler' tarafından 'yeni zenginleşenin' dışlanması ise, Çağlar Keyder'in 1960'lara ilişkin verdiği örnekte olduğu gibi ('Cumhuriyetçi tahsilli elitler bir yandan da, güçlenmekte olan işadamlarına sonradan görmüş taşralı yaftası astılar') aynı sürecin devamı olarak okunabilir. ('Menderes zenginleri, savaş zenginleri, Hacığalar, Özal zenginleri, vbg.) Ancak Barlas örneğinde gördüğümüz dışlama söyleminin bazı farklılıklar içerdiğini öne sürmek mümkün. 80'lerden itibaren bu söylemin üreticisi, bir tür yeni orta sınıf, entelektüel, eğitilmiş kitle ve onun sözcüsü olarak köşe yazarları, gazeteciler, haftalık dergilerin rol oynadığı görülmektedir. Bu noktada 'eski zenginler, eski elitler' olarak tanımladıkları kesimlerin sözcüsü ve temsilcisi gibi davranan, onların çıkarlarını savunan köşe yazarları, doğrudan parçası olmasalar bile, 'büyük, yerleşik burjuvazi'nin organik aydınlığını üstlenmişlerdir.

Bali, söz konusu söylemin üreticisi köşe yazarlarını da içeren elitleri şu sözlerle tanımlar: 'Elitler öncelikle günümüzün iş adamları ve yöneticileridir, medyanın önde gelen yıldız isimleri de yeni seçkinler safında yer almış ve bu özgüven de birer 'kanaat önder'

olduklarına inanmalarına yol açmıştır. İşadamları-medya ilişkisi her iki taraf için de verimli ve faydalı bir ilişki olmuştur' (2009:354). Bali'ye göre, 'medya elitleri kurulan bu bağlar sayesinde, 'üst-sınıf-burjuva-elitlerin' çıkarlarını savunmayı ve sözcülüğünü yapmayı görev edinmişlerdir. İş adamları basının güçlü desteğiyle 'aydın' konumuna gelmişler. Türkiye'de sorunlar tartışmaya açıldığında genellikle ilk neden olarak eğitimsizlik ve Türkiye'de gerçek anlamda elit bir yönetici ve siyasetçi sınıfının olmaması gösterilmiştir. Seçkinler tek çıkar yolun elitler yetiştirmek olduğunu düşünmüşlerdir' (age: 354-355).

Bu tartışmanın bir diğer boyutu ise İstanbulluluk – Ankaralılık biçiminde tezahür etmiştir. 'Yeni seçkinler', İstanbulluluğa ve yerleşikliğe büyük önem vermişlerdir. Ayşe Öncü, 'İstanbulular ve Ötekiler, Küreselcilik çağında orta sınıf olmanın kültürel kozmolojisi' başlıklı makalesine: 'Gerçek İstanbullu bir mittir' sözleriyle başlar (Öncü, 2000:117). Öncü'ye göre, 'köyden geleni istilacı bir yabancı olarak büyük öteki konumuna sokan bu söylem, 'İstanbulular açısından kendi yerliliklerinin ve ahlaki üstünlüklerinin temeli olacak bir kronoloji yaratıyor' (age:120). Bu söylem, Hacığa karikatüründe ortaya çıktığı biçimde, 'gerçek' İstanbulluların kültürel sermayesini, Anadolu'dan gelen servetin vulgerliğine karşı koruma işlevi taşımaktadır' (age:127). Öncü, makalesinde, 'hacığa, maganda, zonta' gibi stereotiplerin, arabeskin genişleyen anlamında belirli toplumsal kesimleri sınıflandırmak için birer dilsel araca dönüşmüş olduğunu belirtir. Öncü'yü takip ederek bu anlamıyla biz de 'hakiki, düzgün' burjuvanın bir mit olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu söylemin üretici ve kullanıcılarını görebilmek amacıyla, makbul olan sermaye türünün hangisi olduğun belirleme bağlamında, Arus Yumul'un önermesine bakılabilir. Yumul, söylemin üreticileri olan, 'bu kesimleri, Foucaultcu bir yaklaşımla bilgi-iktidar ilişkisi çerçevesinde inceleyen Frank Mort'un, bilgi ve kültürel uzmanlıklarını satarak geçinen, gazeteciler, stilistler, fotoğrafçılar, modeller ve şehirli *flaneurler* gibi kişilerden oluşan, bir grup metropollü girişimciyi 'kültür profesyonelleri' olarak tanımladığını belirtir ve ekler: 'makbul olan fiziksel sermaye de, yaşam tarzı da bu kültür profesyonellerinin beğeni önderliğinde icat edilmektedir' (Yumul, 2000: 40). Bu yönüyle 'kültür profesyonelleri' biçiminde tarif edilen grup, 'sermayenin organik aydınları' biçiminde de ele alınabilir. Söz konusu sermayenin kullanıcılarını görmek için ise; Zeynep Mağgönül'ün 'Teşvikiye –Nişantaşlıların Serveti' adlı makalesinde yaptığı görüşmelere göz atmak aydınlatıcı olacaktır. Mağgönül'e göre, 'semt sakinlerinden edinilen bilgiler; kimlik inşa sürecinin meydana gelişini ortaya koymaktadır. Burada ana, noktalar 'köklülük' başka bir deyişle ya 'eski' Nişantaşlı ya da İstanbullu olmak ya da iftihar edilecek bir aile kökenine sahip olmak; 'görgülü' olmaktır, hatta bu noktada

genelde ekonomik kazanç bile ikinci plana düşmektedir. Nişantaşlıkların öne çıkardıkları kültürel sermaye öğeleri, 'ilke ve alışkanlıklara sahip olmak', 'medeni olmak', 'Batılı olmak ya da en azından Batılıya yakışır düşünce biçimine sahip olmak' şeklinde sıralanmaktadır (Mağgönül, 2005:126). Genel olarak bu tartışmaların ve söylemlerin sosyolojik işlevlerinin ise; 'iki rakip ekonomik ve kültürel seçkin kampın arasındaki sınırı muhafaza sorunu ile ilgili olduğu' (Öncü,2000:142) iddia edilebilir.

SONUÇ

Çalışmanın başında organik aydınların sınıfsal rolleri ve işlevleri ile ilgili olarak, belirli tarihsel koşulların biçimlendiriciliği altında, bağlı oldukları sınıfın kültürel hegemonyası için düşünsel araçlar geliştirme, ideolojik işlevler üstlenme gibi rollerden, doğrudan baskıya, türdeşlik yaratma, bilinç verme gibi işlevlerden sınıfın kendisini meşrulaştıracak araçların üretimi, düşünsel aygıtların, kodların üretimi, diğer gruplardan/sınıflardan ayırt etme stratejilerinin üretilmesi gibi işlevlerden söz etmiştik. Yine Bourdieu'nun alan düşüncesine ilişkin olarak saydığı, 'bir alana katılanlar, rekabeti azaltmak ve alanın özel bir alt kesiminde tekel kurmak için, kendilerini sürekli olarak en yakın rakiplerinden farklılaştırmaya çalışırlar, aynı zamanda giriş bedelini yukarıya çekerek ya da belli bir aidiyet tanımı dayatarak, alana katılanların ya da katılabilecek olanların bir kısmını dışlamaya çalışırlar, sözleriyle belirttiği pratikleri de, organik aydınların rolleri bağlamında saymıştık. Buradaki işlevlerin çoğunun Türkiye'de anaakım medya destekli, 'medya eliti-yeni seçkin- orta sınıflarca', burjuvazi adına üstlenildiğini görüyoruz. Sermayenin organik aydınlarının en genel işlevlerinin Türkiye'nin modernleşmesi/kapitalistleşmesi sürecinde, 'hiyerarşi bilinci gelişmemiş' toplum olmaktan kaynaklanan engelleri aşmak amacıyla, kültürel ve siyasal alanda, toplumsal/sınıfsal hiyerarşinin bir ilke olarak yerleşmesini sağlama çabasıdır. Ancak özgül tarihsel koşullardan kaynaklı olarak, üst sınıfların 'burjuvazi' olarak kurulumunun 'kültürel alanda' tam anlamıyla sağlanmamış oluşu, burjuva sınıfının siyasal alana doğrudan ve açıktan müdahale etmesini kısıtlayan koşullara karşı da, sınıfın ve sınıfsallığın meşruluğunu, doğallığını sağlama görevi de organik aydınlara düşmektedir. Sınıflararası ve sınıf içi rekabet koşullarında ise medya elitleri 'güçlülerin silahı' olarak ortaya çıkmaktadır. Burada elitleri sınıfsallıkla düşünmek gerekir ve egemen sınıfların çıkarlarının yanında, tarihsel bloğun kurulması, idame ettirilmesi, savunulması işlevleriyle, bilinçsel- kültürel yeniden üretimde bulduklarını görmek gerekir. Ancak medya elitlerinin kendilerini ve bağlı oldukları sınıfı rekabet alanları içinde ayırt etme stratejilerini ayrı ayrı ama ilişki içinde düşünmek gerekir. Bu noktada medya elitlerinin

kendi çıkarları adına, imtiyazlarını devam ettirme, kültürel hiyerarşi içinde yüksek konumda bulunma, kültürel sermayenin iktisadi sermayeye baskınlığının devamını savunarak kendilerini gerekli/vazgeçilmez kılma ve kendilerini toplumun üzerinde kurma, Anadolu'dan gelen sermaye sahiplerinin iktisadi gücüne karşı kendi kültürel sermayelerinin üstünlüğünü vurgulama/savunma gibi pratikleri sürdürdüklerini iddia edebiliriz. Organik olarak bağlı oldukları sınıfın çıkarlarını savunmak adına ise, burjuvazinin görünür olmasını sağlama, burjuva sınıfı içindeki rekabet koşullarında, tek başına iktisadi sermaye sahiplerine karşı (Anadolu'dan gelenler), iktisadi ve entelektüel sermayeye birlikte sahip olanların ayrıcalıklı konumlarını pekiştirme, egemenliklerinin kültürel ayağını oluşturacak kültürel ve sembolik kodların ('hakiki burjuva', 'beyaz Türk' imajları gibi) yeniden üretimi, burjuva ideal tipinin oluşturulması, 'burjuvaziye yol gösterme', ve hem diğer sınıf fraksiyonlarından hem de alt sınıflardan ayırma, sınırlarını çizme, farklılaştırma için ideolojik, kültürel meşrulaştırma, doğallaştırma sağlama işlevlerini üstlendikleri görülmektedir. Bu ayırma mekanizması sayesinde üst burjuvazi/seçkinlere toplum nezdinde; saygınlık, prestij kazandırılmaya çalışılmaktadır. Aynı zamanda, söz konusu aydınlar, bu toplumsal alanlara katılmanın giriş bedelini tespit etme, alanın duvarlarının yüksekliğini belirleme (belirli aidiyet tanımları dayatma), rakipleri söylemsel ve dilsel dışlama pratikleri ile baskı altında tutma işlevlerini de yerini getirirler. Bunlara ek olarak, 'burjuva, üst sınıf, elit' olmayı özendirerek, geniş toplum kesimlerince, sınıf atlama hayalini canlı tutmak, aynı zamanda burjuva-üst sınıf-elitlerin 'kalkınma, modernleşme, çağdaşlaşma, ilerleme' gibi idealler için vazgeçilmez, gerekli, ihtiyaç duyulan özneler olarak toplumun ortak duygusunda yer dinmelerini sağlama gibi işlevlere de sahiplerdir. Son olarak, burjuvaların ve elitlerin çıkarlarının toplumun çıkarları gibi gösterilmesi de medya elitleri örneği üzerinden burjuvazinin organik aydınlarının diğer işlevleridir.

'Egemen sosyal grubun toplumsal hayata verdiği gidişata nüfusun büyük kitlelerinin kendiliğinden rıza göstermesi ve buna tabi olmalarında oluşturmuştur. Bu rıza ve tabiyet tarihsel olarak egemen grubun üretim dünyasındaki işlevi ve rolü nedeniyle sefasını sürdüğü prestijden (ve bunun yol açtığı özgüvenden) ileri gelir' (Gramsci aktaran, Crehan, 2006:200). Organik aydınları tarafından, Türkiye'de burjuva kültürü var mı sorusunun sorulmasının ve 'eski zengin - yeni zengin' tartışmasıyla cevap verilmesinin, bir işlevi de egemen sınıfların en üst / elit kesimlerinin, kültürel sembolik alandaki hegemonyasının kurulması ve imtiyazlı durumlarının sürdürülmesidir.

KAYNAKÇA

- Bali, R. N. (2009) *Tarz-ı Hayattan Life Style'a, Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar*, 8.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Barlas, C. (2007) *Eğreti Burjuvalar*, 2. Basım, Merkez Kitaplar, İstanbul.
- Bora, T. - Erdoğan, N. (2005) Zenginlik: 'Zengin Bir Araştırma Gündemi, 'Yoksul' Bir Literatür, *Toplum ve Bilim* (104), 3-12.
- Boratav, K. (2007) *Türkiye İktisat Tarihi*, 11.Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Bourdieu, P. (1984) *Distinction: A Social Critique of the Jugement of Taste*, (Çev: R. Nice), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Bourdieu, P. - Wacquant, L. (2003) *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, (Çev: N. Ökten), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Buğra, A. (2008) *Devlet ve İşadamları*, 6.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Crehan, K. (2006) *Gramsci, Kültür, Antropoloji*, (Çev: Ü. Aydoğmuş), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Elias, N. (2004) *Uygurlık Süreci*, Cilt I, 3. Baskı (Çev: E. Ateşman), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Keyder, Ç. (2009) *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, 14.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kozanoğlu, C. (2004) *Cilalı İmaj Devri: 1980'lerden 90'lara Türkiye ve Starları*, 11.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mağgönül, Z. (2005) Teşvikiye-Nişantaşlılıkların 'Serveti', *Toplum ve Bilim* (104), 124-136.
- Mardin, Ş. (2001) *Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma*, Türk Modernleşmesi, (Ed: M. Türköne, T. Önder), 21-79, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öncü, A. (2000) *İstanbullular ve Ötekiler: Küreselcilik Çağında Orta Sınıf Olmanın Kültürel Kozmolojisi*, İstanbul Küresel ile Yerel Arasında, (Ed: Ç. Keyder) (Çev: S. Savran), 117-144, Metis Yayınları, İstanbul.
- Yetiş, M. (2002) Gramsci ve Aydınlar, *Mülkiye Dergisi*, 26 (236), 217-245.
- Yumul, A. (2000) Bitmemiş Bir Proje Olarak Beden, *Toplum ve Bilim*, (84), 37-48.

HAYEK'İN PİYASA İDEOLOJİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ash OKAY TOPRAK

Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,
asli.okaytoprak@klu.edu.tr

Neslişah TOK

Doktora öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Doktora
Programı, toknesli@gmail.com

Özet

Hayek kendi tercihlerini yaşama şansı olan özgür bireyin özgür bir piyasada, spontane oluşan bir düzende toplumu arzu edilen refah düzeyine taşıyacağını savunmaktadır. Buna karşıt olarak eşitlikçi olması umulan, devletin planlamacı ekonomik faaliyetleri, totaliter bir güç olarak özgür bireyi yok sayan yozlaşmış bir kölelik sisteminin oluşmasına yol açmaktadır. Hayek'e göre bireylerin tercihleri, davranışları ve amaçları merkezi bir otorite tarafından belirlenmemeli, kişilerin kendilerini gerçekleştirme şansı tanınmalı. Çünkü toplumun ilişkiler ağı ve yapısı insan aklı ile çözülemeyecek kadar karmaşıktır ve matematiksel hesaplar etkin bir yapı oluşturmakta yetersiz kalmaktadır. Bunun yanı sıra merkezi otoriter kendilerini denetleyecek bir yapı oluşturma konusunda isteksiz davranarak piyasa mekanizması için zaruri olan adalet sistemi önünde set oluşturmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Friedrich August Von Hayek, Piyasa İdeolojisi, Liberal Görüş

AN EVALUATION ABOUT HAYEK'S MARKET IDEOLOGY

Abstract

Hayek argues that the free individual who has the chance to live his or her own choices will carry a spontaneously organized society to the desired level of prosperity in a free market. In contrast, the planned economic activities of the state as a totalitarian power, are expected to be egalitarian, but lead to form a corrupt system of slavery that ignores the free individual. According to Hayek, individuals' preferences, behaviors and goals should not be determined by a central authority, but people should be given a chance to realize themselves. Because the network of society is so complex that it can not be solved with human intelligence, and mathematical calculations are ineffective. In addition, the central authority is reluctant to establish a structure that will control them, so it sets a benchmark for the justice system, which is essential for the market mechanism.

Keywords: Friedrich August Von Hayek, Market Ideology, Liberal Thought

“Sadece bir medeniyet yaratmakla kalmadık, aynı zamanda varlığı piyasa düzenini sürdürmeye bağlı olan bir nüfus yarattık.”

Friedrich Von Hayek

GİRİŞ

Modern Liberalizmin babası olarak kabul edilen Friedrich August von Hayek, düşüncelerini ortaya koyduğu yıllarda entelektüel ve siyasi çevrelerde kabul gören popüler görüşlerin aksine serbest piyasa düzenine yıkılmaz bir inançla bağlıydı. Fikirleri ilk gün ışığına çıktığı andan itibaren onun deyişle doğal bir yavaşlık içinde ilerledi, yaygınlaştı ve günümüzde birçok akademisyenin saygısını ve sadık takipçiliğini kazandı. İktisadi sistem arayışlarını, bireysel özgürlük üzerinde temellendiren Hayek’e göre özgür girişimci ruh, merkezi bir otoritenin müdahalesi ve yönlendirmesi olmaksızın, rekabetçi bir piyasa ortamında gerçekleştirdiği faaliyetler ve bilgi transferleri ile toplumsal gelişmeyi sağlamaktadır. Bu çalışmada Hayek’in birçok iktisat düşünürüne ilham veren piyasa ideolojisi; özgür piyasa anlayışı, piyasa işleyişi ve Hayek’in sosyalizm başta olmak üzere totaliter yönetim biçimlerine olan eleştirileri çerçevesinde ele alınmaktadır.

1. Hayek’in Özgür Piyasa Anlayışı

Liberal görüşe sahip olan Hayek’ in piyasa anlayışı klasik liberalizmin piyasa anlayışı ile bazı noktalarda farklılıklar göstermektedir. Hayek’ e göre piyasa mekanizmasının oluşumu evrimsel bir süreçtir. Bu görüşe göre toplum içinde dağınık olarak varlığını sürdüren bilgi piyasa mekanizması aracılığı ile koordine olmakta ve kişilere daha fazla bilgi edinme fırsatı yaratmaktadır. Diğer bir deyişle klasik liberal görüş, kıt kaynaklara ve söz konusu kaynakların etkin kullanımına odaklanırken, Hayek, piyasa mekanizmasının bilgi aracılığı ile toplumsal refahı ve gelişmeyi artırma fonksiyonu üzerinde durmaktadır (Yıldırım ve Duman, 1998: 250). Böyle bir mekanizmada insana değin tüm gelişmeler, kendiliğinden yani spontane bir biçimde gerçekleşmektedir. Bu spontane oluşumun ne bir amacı, ne de talep edilebilirliğini kabul ettirmek için üreteceği somut sonuçlar üzerinde bir anlaşma bulunması gerekmektedir. Çünkü kendi haline bırakılmış bireysel davranışlar ve tercihler, merkezi bir planlama ile meydana getirilebilecek düzenden çok daha etkin bir sonuca ulaşabilmektedir (Uluç ve Çelik, 2006: 134-135).

Hayek, spontane bir biçimde yani kendiliğinden oluşan bu sosyal düzenler için Antik Yunanlıların kullandığı ve insan iradesi dışında var olan düzeni ifade eden ‘kozmos’ kavramını kullanmaktadır. Kozmos’ da bireylerin davranışlarına yön veren realitenin ve amaçların bilgisi, davranışı gerçekleştiren bireylere aittir. Bu noktada Hayek ekonomi ve piyasa kavramlarındaki ayırımına da değinmektedir. Teknik anlamda örgüt olan ekonomi, bilinçli olarak tasarlanmış bir kaynak tahsisi iken piyasa örgüt değil bir kendiliğinden düzendir. Bu bağlamda ekonomi ve piyasa farklılığını belirtmek için Hayek eski Yunanca’dan türetilen ‘mücadele etmek’ veya ‘topluluğa girmek’ anlamında kullanılan ‘katallaksi’ kelimesini kullanmıştır. Katallaksi’de bir hiyerarşi yerine farklı amaçların bağdaştırılması söz konusudur. (Yıldırım ve Duman, 1998: 241).

Hayek’ in kendiliğinden oluşan düzen yaklaşımının temelinde bireysellik yer almaktadır. Ancak kişinin kendi çıkarlarını kollamasını bencillik olarak nitelendirmemekte aynı zamanda bireyin kendi çıkarını en iyi kendisinin bilebileceği tarzında bir yaklaşımda da bulunmamaktadır. Hiç kimsenin en iyiyi bilme imkanı ve hatta gerekliliği olmadığından önemli olan her bireye kendini gerçekleştirme imkanı tanınmasıdır. Bireyler, tanımlanmış sınırlar içinde başkalarının değil kendi tercihlerini yaşamalıdır. Böyle bir yaklaşım bireylerin birbirleriyle çakışan amaçlarını gerçekleştirmek için bir araya gelebilmelerini ifade eder. Böylesi bir yaklaşım, ortak alışkanlıklar, ortak bilgi birikimi ve ortak inaçlara sahip küçük grupların işbirliği yerine büyük gruplardaki rekabete dayalı uyumu vurgulamaktadır. Böylece belli bir grup içinde hareket eden ve kötü sonuçları bağlı olduğu gruba atfetmek yerine tercihlerinin ahlaki sorumluluğunu yüklenen birey yüceltilmektedir.(Yıldırım ve Duman, 1998: 244-245).

Hayek’in özgür bireysel davranışın yücelttiği ve kolektif bir bilince sahip kozmosunda şüphesiz ki devlet müdahalesine yer yoktur. Ancak bu karşı duruş topyekün tüm müdahalelere değildir. Devlet tekelleşmeye yol açmadığı, piyasa aracılığıyla hizmetlerin sunulmasına engel olmadığı ve vergiyi gelir dağılımının bir aracı haline getirmediği takdirde sadece bazı grupların değil tüm toplumun kolektif ihtiyaçlarını karşılamak kaydıyla bazı müdahalelerde bulunabilir (Yıldırım ve Duman, 1998: 247-248). Ancak piyasa ekonomisinin lokomotif olan rekabeti zedeleyecek her türlü devlet müdahalesi ve planlamacılığı, sadece piyasanın işleyişini bozmakla kalmaz, toplumun yapısında derin bozulmalara yol açar. Nitekim Hayek, iktisadi planlamacılık ile iktidarın ve planlamacıların iradesinin keyfiliğe dönüşeceğini ve toplumsal dengenin bozulacağını iddia eder. O’na göre hayatı devletin planlaması yüzünden fertler kendi hayatları ile ilgili kararlar veremeyecek, devletin planlamacılığı arttıkça bireylerin planları azalacak ve insanı insan yapan en büyük hakkın tercih hakkının yok olmasından dolayı birey ve

bireysellik yok olacak, her şeyin önceden düzenlendiği ve doğal olarak da bilindiği bir yerde devlet mutlak anlamda taraf tutacak ve tuttuğu tarafın çıkarları için elindeki imkânları sevk edecektir (Çetin, 2004: 12).

2. Piyasa İşleyişi

Hayek bilginin sürekli değişen-eskiyen ve açık olmayan bir yapıya sahip olduğunu ve piyasadaki bireyler arasında dağınık durumda bulunduğunu düşünür. Yani bilgi tek bir kişi ya da kurum tarafından toplanıp etkin biçimde bir araya getirilemez. Bu bağlamda temel iktisadi mesele, her bireyin sahip olduğu bilgiyi etkin biçimde kullanmasını sağlama meselesidir (Yay, 2010: 38).

Piyasadaki bilginin dağınıklığı-eksikliği ve değişkenliği tamamen doğaldır (Alp, 2010: 181). Ve bu durum girişimcilerin aktivitelerini (kar amacıyla eksik bilginin olduğu alanları keşfetmek ve o alanlarda faaliyette bulunmak) tetikleyerek piyasa sürecinin sağlıklı işlenmesini sağlar. Girişimcilerin eksik bilgi sayesinde faaliyete geçmesi rekabeti tetikler ve böylece piyasa doğal biçimde işler. Açıkça görülmektedir ki Hayek'in piyasa mekanizmasının işleyişi içinde bilgiye bakışı, tam bilgi-tam rekabet ve bilgi eksikliği-piyasa aksaklığı yaklaşımındaki neo klasik iktisadi görüşten tamamen farklıdır. Hayek'e göre piyasanın denge sağlamaktan ziyade bilgiyi aktarmak işlevi vardır (Yıldırım ve Duman, 1998: 247).

Hayek iktisadi süreçleri açıklarken denge kavramından ziyade dengeye doğru yönelişi incelemiş, bunu yaparken de gerçek hayatı dışlayan varsayımlara başvurmayıp kısıtlı bilgiye sahip insan tanımından hareket etmiştir. Bu anlayış çerçevesinde rekabet, girişimci piyasa sürecinin doğasında saklıdır (Yıldırım ve Duman, 1998: 247).

Hayek rekabeti dinamik bir keşif süreci olarak tanımlamaktadır (Yay, 2010: 15). Piyasanın temel unsuru olan bilginin eksik, parçalı ve değişken olması, kar fırsatlarını herkesten önce değerlendiren girişimcileri harekete geçirir. Ve bu noktada sonuçların önceden tahmin edilememesi rekabet doğurucu ana sebeptir (Öztürk, 2004: 100). Zaman faktörünün varlığı ve sonuçların belirsizliği rekabetin dinamik bir keşif süreci olarak tanımlanmasını açıklar.

Piyasa sürecini yönlendiren aktif güç tüketiciler ya da üreticiler değil, kar peşinde koşan girişimcilerin spekülâtif, geleceğin belirsiz koşullarına ilişkin aldıkları kararlardır (Yay, 2010: 11). Girişimcilik ise rekabetten ayrılamaz, birbirinin tamamlayıcısı bu iki kavram piyasanın lokomotifidir.

Girişimcilik faaliyeti piyasanın dengesizliğinin bir ürünüdür, piyasa dengedeysen bu faaliyete zaten gerek kalmaz. Dolayısıyla neo klasik tam rekabet piyasası analizi, hem tam bilgiye sahip olmanın imkânsızlığı, hem de nihai ve statik bir durumu tanımlayan tam rekabet varsayımlarının sağlanması halinde rekabetin zaten olmayacağı sebebiyle Hayek tarafından eleştirilir (Yay, 2010: 16).

Hayek, bir insan faaliyeti olarak rekabetin, fayda sağlayabilecek şekilde barışçıl ve adil gerçekleşebilmesi için oluşturulacak bir hukuki çerçeve için devletin gerekliliğini savunmaktadır (Yıldırım ve Duman, 1998: 247). Hayek'in düşünce sisteminde merkezi yönetim insanlara ne yapmaları gerektiği konusunda direktif vermemeli sadece piyasanın işleyişine ilişkin kuralların tespit edilmesi ve dış ilişkilerin sürdürülmesinde rol almalıdır (Sallas, 2010: 106-107). Hayek'in özgür toplum idealinin gerçekleşmesindeki kritik nokta devletin sınırlarının belirlenmesidir çünkü sınırlandırılmış bir devlet ile keyfi uygulamaların yer aldığı yönetim yapısındaki ayırım toplumun zorlayıcı bir etki altında olması ve bireysel özgürlüğün olduğu verimli bir kaynak dağılımındaki ayırımla eş değerdir (Miller, 2010: 92-93).

Hayek'in öngördüğü bu tür bir toplum yönetiminde devlet, denetimin sağlanmasında, temel olarak güvenliğin sağlanmasında, sosyal düzenin tahrip olması durumunda tekrar düzene dönülmesinde ve piyasa dışı(kar mekanizmasının etkin olamadığı) alanlarda faaliyet gösterilebilmesinde işlerlik kazanmaktadır (Butler, 2001: 149-150).

Hayek, Piyasa düzeninin işlerliği için belirli bir derecede demokrasinin gerekli olduğunu ve özgürlüğün sadece meclis çoğunluğunun özgürlüğüne indirgenemeyeceğini önemle ifade etmektedir (Cruz, 2004: 109). Diğer bir deyişle Demokrasinin esas itibarıyla siyasi süreçlerin sağlıklı yürütülmesi görevi üstlenen ve tek başına bir hedef olarak ele alınamayacağını dile getirmektedir (Cruz, 2004: 111).

Piyasa düzeninin maksadı piyasadaki bireylerin her birinin kendi amaçlarına ulaşma imkânlarının olmasıdır, bu nedenle piyasaya dışarıdan yapılacak bir müdahale kendi bireysel amaçlarının peşinden koşan milyonlarca kişinin oluşturduğu doğal düzenin avantajlarının ortadan kalkmasına neden olacaktır (Butler, 2001: 62). Hayek'e göre piyasa mekanizması sadece servet yaratılmasında verimli bir yöntem olmakla kalmamakta aynı zamanda, farklı değer yargılarına ve amaçlarına sahip bireylerin fayda yaratmak adına işbirliğine içinde olmalarına imkân vermektedir (Lister, 2011: 29-30). Bu nedenle Hayek, piyasa sürecinin avantajlarının hedeflendiği bir toplum yapısında kamu politikalarının, topluma belirli değerlere dayalı bir biçimde hükmetmekten ziyade bireylere kendi amaçlarına ulaşmak için faaliyet gösterebilmelerini sağlayan bir ortamın

oluşmasını amaç edinmesi gerektiğini savunmaktadır (Butler, 2001: 62). Ayrıca Kamu politikalarının ve merkezi yönetimlerin meşrutiyetini yürürlükteki kuralların herkes için eşit uygulanması ve kusursuz bir sosyal düzenin varlığı ile değerlendirmektedir (Butler, 2001: 151-152).

Devlet piyasa süreci içinde usulsüz uygulamaların önlenmesi, özel mülkiyetin korunması, sözleşme kurallarının yerine getirilmesi, bireylerin üretmede ve ürettiklerini diledikleri fiyattan satmada eşit haklara sahip olmaları gibi denetimlerin yapılması aracılığı ile piyasanın önünün açan bir mekanizmayı ifade etmektedir (Biber, 2006: 11). Hayek, ayrıca rekabetin etkin olamayacağı durumlar ve kolektif ihtiyaçların karşılanmasına yönelik faaliyetlerde bir “Laissez faire” tavrının yanlış olacağını da belirtmekle beraber hükümetlerin yaratacağı tekelleşmelere ve verginin gelir dağılımındaki aracılığına karşı bir tavır sergilemektedir (Yıldırım ve Duman, 1998: 247).

Sosyal adaleti sağlama amaçlı devlet müdahalesi konusunda Hayek, devletin keyfi olarak toplumdaki belirli çıkar gruplarına hizmet ettiğini ve çoğunlukla oy kaygısı içinde hareket ettiğini ifade etmektedir (Alp ve Karakaş, 2008: 20-21). Batıdaki refah düzeyinin yükselişine sosyal adaletin değil söz konusu ülkelerin refah düzeylerindeki genel artışın yol açtığını savunmakta yoksullukla girişilen mücadelenin ancak ülkenin genel zenginliğinin arttırılması ile kazanılacağını ifade etmektedir (Sallas, 2010: 105).

Hayek'e göre devletler diğer kurum ve yapılanmalardan ayrıcalıklı olmamalı ve piyasadaki var olan diğer kurumlarla aynı kurallara tabi olmalıdırlar (Biber, 2006: 118). Bu nedenle, Devlet, sadece diğerlerinden daha etkin olabildiği işlerde piyasada bir üretici ve işveren olarak varlığını sürdürmelidir (Cruz, 2004: 110).

3. Hayek'in Sosyalizm Eleştirisi

Liberal düşüncenin 20. Yüzyıldaki en önemli savunucularından biri olarak kabul edilen ve Avusturya Okulu'na mensup olan Hayek, 2. Dünya Savaşı sonrasında iktisadi planlamadan yana olan ve geniş kitlelerce desteklenen sosyalizm görüşü karşısında durmuş ve iktisadi planlamanın ve devlet müdahalesinin özgürlüğü kısıtlayıcı bir totaliter sisteme doğru gidişatı hızlandıracağını dile getirmiştir (Yıldırım ve Duman, 1998: 239).

Hayek'in analizinde merkezi bir planlama aracılığı ile devlet yöneticilerinin elinde toplanan muazzam güç oldukça karmaşık olan bir yığın iktisadi bilgiyi işlemek ve yönlendirmek durumunda kalmaktadır dolayısıyla bu büyüklükteki bir sistemin

yönetiminin belirli bir zümrenin kontrolü altında olması keyfi düzenlemelere, zorbalığa ve dolayısıyla yozlaşmaya yol açmaktadır (Butler, 2001: 92). Hayek'e göre kollektivist bir ekonomik düzen oluşturma ideali iktisaden hesaplanabilir olsa da üretim araçlarından özel mülkiyetin kalkması söz konusu uygulamayı imkansız hale getirmektedir. Hayek, refah kaynağı olarak gördüğü etkin kaynak dağılımını, kapitalist sistem içindeki fiyatlandırma mekanizmasına dayandırmaktadır. Bu konuda kendisine yöneltilen eleştirilere karşı piyasa mekanizmasının kolektif bir biçimde çözdüğü binlerce karmaşık denklemin insan aklıyla çözülmesinin mümkün olmadığı şeklinde karşılık vermektedir (Kazgan, 1969:470-471).

Hayek'in planlama politikalarını ele aldığı en önemli eserlerinden biri olan, *The Road to Serfdom* (1944) esas itibariyle Nazi Almanyası'nda gelişen totalitarizmi açıklamak amacıyla yazılmamış olmasına rağmen yazıldığı dönemde bu tür bir totalitarizmin gelişme sürecini açıklamakta ve sosyalist eşitlik idealleri ile yola çıkıldığında dahi planlamanın tabiatı gereği gücün totaliter bir hâkimiyete dönüşeceğini ileri sürmektedir (Butler, 2001: 115-116).

Tek patronun devlet olması durumunda özgür bir toplumdan söz edilemeyeceği tezini savunan Hayek, bu görüşü ile 1970'li yıllarda Doğu Avrupa işçi temsilcilerinin ve entelektüellerinin en fazla okuduğu yazar olmuş ve bu anlamda sosyalist düşüncenin fikir babalarının önüne geçmiştir (Çaha, 1999: 129). Avrupa'daki işçi liderlerinin emek haklarını ve özgürlüğünü liberal bir anlayışın varlığı ile ifade etmeleri ve çözüm arayışlarına bu kulvardan devam etmeleri Hayek'in görüşlerinin pratikte de bir karşılığı olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir. Çetin 2004 yılında gerçekleştirdiği çalışmasında Hayek'in, *The Road to Serfdom* adlı eserinde planlamacılık olgusu üzerindeki eleştirilerini dokuz başlık altında sınıflandırmıştır (Çetin, 2004: 9-19).

- **Hayat Planlaması:** Nazi Almanyası'ndan yola çıkarak tanımladığı Hayat Planlaması kavramında Hayek, ülke içinde yaratılacak bir düşman sendromu ile toplumun ve devletin varlığını sadece düşmanı yok etmek ile anlamlandırmanın ve yapıyı düşman üzerine konumlandırmanın devletin ve özellikle ordunun toplum üzerinde bir totaliter baskı unsuru haline gelmesine yol açacağı ve bu yolla bireysel özgürlüğü yok edileceğini savunmaktadır.
- **Akıl Planlaması:** Hayek'e göre toplumun totaliter doktrinin ilkelerinin ve amaçlarının benimsemesi için merkezden yönetilen ideolojik propagandanın her türlü iletişim kanalı kullanılarak yayınlanması, devlet otoritesinin güçlendirilmesi ve muhalif görüşlerin saf dışı edilmesi ile sonuçlanmakta ve

devletin diğer bir deyişle otoritenin gerçekleri ve resmi ideolojisi toplumun gerçeği haline getirilmiş olmaktadır.

- **Özgürlük Planlaması:** Hayek, planlı demokrasi düzenlemelerini, bünyesinde devlet müdahalesi barındıran, yönetsel olarak totalitarizme yol açan, bireyin ve toplumun dönüşüm arzusundan ziyade devlet eliyle gerçekleştirilen bir dönüşüm ideolojisine dayandırmaktadır. Kısaca Hayek kendiliğinden olmayan tüm dönüşümleri zorlama ve totaliter bir baskı unsuru olarak görmektedir.
- **İktisat Planlaması:** İktisat planlamasında devlet, hangi ürünün ne kadar üretileceğine ve kaynakların nasıl dağılacağına karar veren mekanizmadır. Bu sistemde devlet, çıkar çatışmalarında hakemlik eden ve sorunları neticelendiren bir üst mekanizmayı temsil etmektedir. Bu tür bir planlamacılık anlayışında bireye ve onun tercihlerine bir güven duyulmamakta dolayısıyla sistemden ekonomik çıkar temin edilebilmesi için onun bir parçası durumuna gelme gerçeğiyle karşı karşıya kalınmaktadır. Bu çıkar bölüştürme aracını kendini ve belirli bir çevreyi destekleyen bir mekanizmaya dönüştürenler yani mevcut siyasi iktidar ve çevresi, biz ve diğerleri şeklinde ayrıştırılmış ikiyüzlü bir iktisadi sınıf yaratımına yol açmaktadır. Böylesi bir siyasi ve ekonomik çıkar bölüşümü ve ayrışımında iktisadi kaynakların dağılımında adaletsiz ve verimsiz bir dağılımın gerçekleşeceği şüphe götürmez bir gerçekliktir. Zira böyle bir sistemde bireylerin yetenekleri, yaratıcılıkları, yenilikçi fikirleri göz ardı edilmekte ve tek belirleyici kişisel ilişkiler ve bağlantılar olmaktadır.
- **Bilgi Planlaması:** Totaliter Devlet, elinde bulundurduğu geniş imkânları toplumu bir resmi ideoloji taraftarı olarak eğitmek ve bu ideolojiyi topluma yerleştirmek için kullanmaktadır. Eğitim, toplumun değer yargılarının resmi ideoloji ilkelerine bağlı olarak şekillenmesine ve bireylerin bu ideoloji çerçevesinde yaşamalarını ve hatta yaşamayı bu değer yargılarıyla tanımlamalarına yol açacak bir kodlamanın ilk ayağını temsil etmektedir. Ayrıca bireylerin toplumsal kabullerinin de bu resmi ideolojiye bağlı olması da kaçınılmazdır.
- **Ahlak Planlaması:** Bireyler, sahip olmadıkları imkânların nedeni olarak ne kişisel niteliklerini ne rekabet güçlerini ne de ahlaki değerlerini görmektedirler. Bu yapıda mevcut durumun sorumlusu ya devlet olarak görülmekte ve sisteme yabancı bir tutum sergilenmekte ya da mutlak güce boyun eğerek çıkar ilişkilerinin içerisine girilmektedir. Totaliter Sistemlerde görülen ahlaki yozlaşma ve yolsuzluk gibi sorunların temelinde toplumun her katmanında fırsat elde

ettiğinde herkesin bu çıkar ilişkileri ağına dâhil olması yatmaktadır. Yaratılmaya çalışılan ortak bir menfaat ve paralelinde bireysel ahlaki kuralların yok sayılması ortak bir ahlaki değerler kümesinden ziyade toplumsal ahlaki yozlaşmaya doğru evrilmektedir.

- **Hukuk Planlaması:** Totaliter sistemlerde hukuk, egemen gücün iradesinin bir izdüşümü olarak toplumun sınırlayıcısı işlevi görmektedir. Tıpkı eğitim gibi hukuk da devletin toplumu şekillendirmesinde kullanılan bir araç haline gelmektedir.
- **Uluslararası Düzen Planlaması:** Hayek için devletlerin fertler üzerindeki egemenliğini sınırlandıracak uluslararası bir hukuk düzeni kurulması sadece fertleri devletin mutlak egemenliğinden korumakla kalmayacak aynı zamanda büyük devletlerin de diğer ulusal topluluklar üzerindeki despotluğunu önleyecektir. Çünkü Hayek'in totaliter sistem tanımı sosyalist bir devlet anlayışıyla sınırlı olmamakla birlikte içinde planlanmış global toplum, planlanmış özgür toplum ve planlanmış ulusal toplum gibi yapıları da içermektedir. Hayek'e göre insanları planlı bir şekilde liberalleştirmek de bir tür totaliter sistemi işaret etmektedir. Hayek'in düşünce sistemi gelişmeyi planlamaktan ziyade gelişmeyi kolaylaştıracak düzenlemelerin yapılmasını öngörmektedir.
- **Yanlış Liberalizm Planlaması:** Hayek'e göre Liberalizmin bir dogmatik rejim olarak algılanması ve diğer rejimlerde olduğu gibi müdahale yoluyla toplumsal düzenin sağlanmaya çalışılması da onun toplumun sivil faktörlerine olabildiğince çok yer veren ve zorlayıcı tedbirlerden kaçınan temellerine aykırı düşmektedir. Liberalizmin özü, doğal bir yapının içinde barışçıl, gelişmeye açık, adaletli bir ortamın sağlanması amacını güden bir devlet yapısını içermektedir. Gerek devletin barışçıl ve adaletli bir ortamı koruma yükümlülüğünü dışarıda bırakan gerek doğal düzeni yavaş işleyişi nedeniyle devlet müdahalesini zorunlu kılan liberal sistem yorumları Hayek tarafından tehlikeli ve özgürlük anlayışını aşındıran düşünce sistemleri olarak değerlendirilmiştir.

Yukarıda planlamacıya yöneltilen eleştiriler içinde iktisadi planlamacılık Hayek'in en fazla önem verdiği ve üzerinde durduğu faktördür. İktisadi planlamacılık devlet müdahalesinin bireysel alandaki mutlak egemenliğini arttırmak, toplumsal alanların tam kontrolünü sağlamak ve kendiliğinden düzenin yok edilmesi gibi hedeflere ulaşmada totaliterizmin en önemli toplum mühendisliği aracı olmaktadır (Çetin, 2004: 12).

“İktisadi özgürlüğü ortadan kaldırdıktan sonra entelektüel özgürlüğü teminat altına alan hiçbir sistem yoktur” (Cruz, 2004: 109).

Hayek, iktisadi planlamanın iktisadi etkinlik üzerindeki etkileri üzerinde önemle durmakta ve bu eleştirisini piyasa-bilgi ilişkisi ve rekabet yoksunluğu üzerine inşa etmektedir (Şahin ve Eren, 2012: 259). Hayek için toplumsal ilerlemenin temel taşı insanların sonucu belli olmayan bir rekabet süreci içinde fiilen yer almaları ve toplumsal olarak yürütülen bu rekabetin doğal bir gelişim dinamiği yaratmasıdır, çünkü sonucun önceden belirli olduğu bir ortamda insanların rekabet etmesini sağlamak mümkün değildir (Miller, 2010: 231). Diğer bir deyişle rekabetçi ekonomi de serbest bırakılan ve kısıtlanmayan özgür düşünce, yeni fikirlerin, metotların ve ürünlerin çıkmasını sağlar ve sistem bu yenilikçi süreç ile varlığını devam ettirir (Butler, 2001: 115). Hayek yenilikçi sürecin bir parçası olarak bilginin toplum içindeki keşfinin ve mübadele yoluyla bireyler arasındaki transferine de dikkat çekmekte ve bu tarz bir bilgi alışverişinin sağlayacağı faydanın ve gelişimin merkezi bir planlama mekanizması tarafından elde edilemeyeceğini vurgulamaktadır (Baştürk, 2010: 269). Piyasa düzeni, fiyat mekanizması ile toplumdaki milyonlarca bireyin çatışan amaçlarının birbirleriyle uyumlu bir biçimde koordine edilmesini ve bir ahenk oluşturmasını sağlamaktadır (Biber, 2006: 112). Hayek, ayrıca asimetrik bilgi sorununun piyasa mekanizmasının ve fiyat oluşumunun harekete geçirdiği ve yaygınlaştırdığı bilginin derinleştirdiği ve zenginleştirdiği kurumsal yapılanma ile saf dışı edileceğini savunmaktadır (Zappia, 1999: 132-133).

Sonuç olarak Hayek, yasa yaratıcı ve insan hâkimiyetine dayalı bir yönetimin özgürlüğü tahrip edeceğine, bu nedenle kuralların belirli bir grubun, kralın, imparatorun ya da bir komutanın değil evrimci bir süreç doğrultusunda toplumsal mutabakat oluşturularak hayata yön vermesini savunmakta ve özgür bir toplumun refah sistemini bireyin özgürlüğünden başlayan uzun ve meşakkatli bir yolculuk olarak tanımlamaktadır (Butler, 2001: 170-173). Bu uzun ve meşakkatli yolculukta demokrasinin vereceği sınav, bünyesindeki yöneticilerin kendilerine destek verenler ile diğer kesimlere verdikleri olanakların eşitliğidir (Sallas, 2010: 105).

SONUÇ

Hayek, zenginleşen toplum ideallerine ancak ve ancak özgür bireylerin kendi ideallerini gerçekleştirebildiği özgür piyasalar aracılığı ile kavuşulabileceğini savunmuştur. Özgür birey aracılığı ile doğal bir süreç olarak gerçekleşecek refah toplumu ideali, kolektif bir

bilgi aktarımı mekanizmasının nihai sonucu olarak gerçekleşmektedir. Hayek'in liberalizmi sarsılmaz bir inançla savunduğu dönem, sosyalizmin entelektüel çevrelerde popülerlik kazandığı bir döneme denk gelmektedir. Dolayısıyla Sosyalizmin planlamacı politikaları, Hayek'in eleştirilerinin odak noktasına yer almaktadır. Hayek bu tür bir planlamacı yapının bireyin değerlerine, düşüncelerine ve tercihlerine yön vermeye çalışan totaliter bir ideoloji olduğunu ve bireyi yok sayarak bir tür kölelik sistemini topluma yerleştirdiğini ifade etmiştir. Ancak Hayek aynı şekilde devlet eliyle insanların liberal bir çizgiye taşınmasına karşı duracak kadar doğal düzene ve özgür bireye bağlı bir düşünürdür. Hayek'in devlet planlamasında eleştiri getirdiği diğer bir önemli nokta ise, hükümetlerin, kendilerini denetleyecek ve diğer kurumlarla eşit olarak muamele gösterecek bir yasama sistemine yer vermemesidir. Günümüz dünyasında bireylerin kendi ideallerinin peşinden koşmalarını sağlayacak ve güvenceye alacak, bir kurum olarak denetime tabi olmayı kabul eden adil bir yönetimin varlığı hala tartışmalı bir konu olma özelliğini korumaktadır.

KAYNAKÇA

- Alp, S. (2010). Avusturya Okulu Bilgi Teorileri ve E-Ticaret Çerçevesinde Akerlof'un Limon Piyasa Modelinin Değerlendirilmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5 (1), 175-190.
- Alp, S., - Karakaş, A. (2008, Nisan). Liberal Devlet ve Sosyal Adalet Politikalarına Hayekçi Bir Bakış. *Akademik Bakış* (14), 1-22.
- Baştürk, E. (2010, Yaz-Güz). Avusturya Politik-İktisadını Anlamak. *Liberal Düşünce*, 15 (59-60), 263-272.
- Biber, A. E. (2006). Avusturya Okulunda Devlet Anlayışı: Hayek Özelinde Bir İnceleme. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Butler, E. (2001). *Hayek: Çağımız İktisat ve Siyaset Felsefesine Katkısı*. (Y. Z. Çelikkaya, Çev.) Ankara: Liberte Yayınları.
- Cruz, L. S. (2004). Friedrich von Hayek: Kölelikten Özgürlüğe. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5 (1), 1-23. (C. Madenci, Çev.)
- Çaha, Ö. (1999, Güz). Liberal ve Sosyalist Ülkelerde Sivil Toplum. *Liberal Düşünce*, 4 (16), 104-141.
- Çetin, H. (2004). Özgürlüğe Karşı Güvenlik: Hayek'in 'Kölelik Yolu' Eserini Yeniden Okumak. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 1-23.
- Kaya, A. İ. (2011). Dinamik Rekabet ve Girişimsel Keşif: Kirzner'in Piyasa Süreci Teorisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1 (1), 67-83.
- Kazgan, G. (1969) *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul: Sermet Arkadaş

- Lister, A. (2011, June). The Mirage of Social Justice: Hayek Against (and for) Rawls. *CSSJ Working Papers Series (SJO17)*, 1-30. Oxford: Centre for the Study of Social Justice Department of Politics and International Relations University of Oxford.
- Miller, E. F. (2010). *Hayek's The Constitution of Liberty: An Account of Its Argument*. London: The Institute of Economic Affairs.
- Oğuz, F. (2010). Rekabetçi Bir Süreç Olarak Hukuk. *Liberal Düşünce*, 15 (59-60), 231-248.
- Öztürk, F. (2004). Hayek'in Düşüncesinde Rekabet. *Ekonomik Yaklaşım*, 15 (51), 93-108.
- Sallas, R. (2010). Friedrich von Hayek: Liberalizmin Lideri ve Üstadı. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (18), 103-108. (C. Madenci, Çev.)
- Şahin, S. - Eren, E. (2012). Avusturya Okulu-Lange Tartışması ve Mekanizma Tasarımı Teorisi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 256-264.
- Uluç, A. - Çelik, A. (2006). Hayek' in Liberal Düşüncesinde Birey-Devlet İlişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, (5-18), 131-141.
- Yay, T. (2010). Avusturya Okulu Mikro İktisadı: Dinamik Rekabet ve Girişimsel Keşif Süreci Olarak Piyasa. *Liberal Düşünce* (59-60), 25-51.
- Yıldırım, E. - Duman, M. (1998). Hayek ve Piyasa'nın Kendiliğinden Düzeni. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 41-42 (1), 239-252.
- Zappia, C. (1999). The Economics of Information, Market Socialism and Hayek's Legacy. *History of Economic Ideas*, 7 (1/2), 105-138.

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ:

KARAKTER AŞINMASI (RICHARD SENNETT)

BOOK REVIEW:

THE CORROSION OF CHARACTER (RICHARD SENNETT)

Oğuz BAŞOL

Öğr. Gör., Kırklareli Üniversitesi Lüleburgaz MYO, oguzbasol@klu.edu.tr

Değerlendirme

Eser; Amerika’da son 50 yılda küreselleşme ile meydana gelen kültürel farklılaşmayı psikolojik ve sosyolojik öğeler eşliğinde incelemektedir. Bu incelemeyi yaparken de 5 farklı örnek üzerinden kişilerin tarihsel düşünce değişimine göndermelerde bulunmaktadır. Buna göre kitapta; “Enrico ve Flavia”, “Rico ve Jeannette”, “Boston’lu fırıncılar”, “Rose” ve “IBM çalışanları”nın hikâyeleri derinlemesine incelenmektedir.

Enrico ve Flavia: Kendi hayatını kendisinin yazdığını hisseden, toplumsal hiyerarşide alt sınıfta olduğu halde bu durumu ayrıldığı toplumda avantaj olarak kullanan, ikili toplum yapısını iyi şekilde ayırabilmiş ve içinde bulunduğu toplumun yapısına uygun davranabilen bir çifttir. Enrico’nun temel amacı ailesinin sınıf atlayabilmesi için sürekli olarak aynı işte ve tek ayrılmaz parçası olan ailesine karşı sürekli olarak hizmet etmektir. Flavia ise, Enrico’nun eşidir. Flavia çalışmaya ilk başladığında bu durum Enrico için utanç verici olarak tanımlanmaktadır. Bu ikili, neredeyse tamamen tekrara dayalı ve geleceğini öngörebildikleri bir hayat yaşamaktadırlar.

Rico ve Jeannette: Rico, Enrico’nun oğludur ve Jeannette de Rico’nun eşidir. Rico kendini zamanın hizmetkârı olarak tanımlayan, zaman baskısı altında ezilmiş, kendi yaşamını yaşamak yerine, dayatılan değerler altında ezilmiş ve daha da önemlisi kendi yaşamı üzerindeki kontrolü kaybeden ancak en üst düzey gelir grubuna mensup olan bir teknoloji sektörü çalışanıdır. Modern çağda taşınmalardan dolayı arkadaşlık bağlarının koparak sığılaştığını ve gittikçe yalnızlaştığını belirtmektedir. Ayrıca Rico, oldukça üst

düzyer gelir grubuna mensup olmasına karşın, yaşadığı ortama yabancılaşmış biridir. Bazen eşinin, bazen kendisinin ve bazen de işten çıkarılma nedenlerinden dolayı 4 kez yaşadığı yeri değiştirmiştir. Jeannette ise, bazılarının ofiste, bazılarının ise tele çalıştığı bir muhasebe bürosunda yönetici olarak çalışmaktadır. Rico, eşinin onurunu kendi onuru ile eşit görmekte ve onun çalışmasına, kendi çalışması kadar doğal yaklaşmaktadır. Jeannette işindeki kontrolü tamamen internet ve telefon üzerinden gerçekleştirmekte bu durum da çalıştığı yere ve çalışma arkadaşlarına karşı sanal bir duygu beslemesine neden olmaktadır.

Rico ve Jeannette, hayatlarında “uzun vade yok” kavramını benimsemişlerdir. Nitekim yapılan araştırmalar kişilerin 40 yıllık çalışma hayatlarında temel becerilerini 3 defa yenilemeye ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir. Nitekim “uzun vade yok” anlayışı her anlamda kendini göstermektedir. Arkadaşlık, güven ve sadakat gibi kavramlar ancak uzun süreli güçlü bağlar ile mümkün olacaktır fakat uzun vadenin olmayışı bu değerlerde de bir erozyon yaratmıştır. Yeni anlayışa göre bir kişi ancak şirkete güvenilmemesi gerektiğini anladığında kendini iyi pazarlayabilecektir.

Rico, babasının kültürü anlama biçimini sevmezken geldiği noktada kültürel anlamda tutucu bir bireye dönüşmektedir. Diğer yandan Rico ve Jeannette'nin içinde bulunduğu toplumda çoğu insan bu ruh halini yaşamakta ancak bunu benimsemekten çok uzak durmakta, bu da, başarılı ancak kafası karışık bireylerin çoğalmasına neden olmaktadır.

Bir diğer önemli vurgu “esnek” kavramıdır. Buna göre; günümüz dünyasında çalışma giderek esnekleşmektedir. Bu devrim ilk etapta büyük bir değişim gibi gözükmesine de geldiği nokta toplumun çalışma kavramına atfettiği anlamı etkiler niteliktedir ve esnek çalışma da derin ve yıkıcı bir üslup ile çalışma kavramını değiştirmektedir.

Kişiler, iş arkadaşları işten atıldıkça rekabet azaldığı için rahatlama duymamakta tam tersine bir sonraki ben olabilir miyim korkusu yaşamaktadır. Örgütlere bağlılık giderek azalmaktadır. Çalışma yaşamına katılan kadın, tam zamanlı çalışma yerine yarı zamanlı çalışmayı tercih etmektedir çünkü kadının hala “yarı zamanlı çalışan” ve “tam zamanlı anne” algısı devam etmektedir. Son olarak da yeni kapitalizmin bireyi, “her şeye karşı esnek olan” biçiminde tanımlanmaktadır.

Boston’lu fırıncılar: Kitapta bahsi geçen üçüncü örnek *Boston’lu fırıncılardır*. Fırının ismi İtalyancadır ve İtalyan ekmekleri pişirilen bu fırında çalışan işçilerin çoğu Yunan’dır. Bu fırının çalışanları başka ülkelerden gelip bu işi yapmak isteyenlere karşı ön yargı ve kızgınlık ile yaklaşmakta ve kendi türünün dışındakilere saygı duymamaktadır. Ayrıca çocuklarını etik açıdan iyi yetiştirmek istemekte ve kendi

sınıflarını toplumda ayrıcalıklı bir yerde görmek için çaba sarf etmektedir. Ancak yıllar sonra fırın örneği tekrar ele alındığında, fırının yeni sahibi artık dev bir gıda şirkettir. Fırın, esnek uzmanlaşma mantığına uygun olarak farklı ürünlere göre ayarlanabilen, piyasanın günlük taleplerine bağlı olarak farklı türden ekmekleri seri bir biçimde üretebilen, üretilen ekmeğin görülemediği, yalnız bir düğmeye dokunularak Rus, İtalyan ve Fransız ekmeği üretebilen bir hale dönüşmüştür. Bu yerin artık Yunan kültürünü temsil etmediği açıktır, nitekim çalışan Yunanlılar çoktan emekli olmuş, yerlerini başkalarını almıştır.

Rose: Kitapta “risk” kavramı *Rose* örneği ile detaylandırılmaktadır. *Rose*, New York'taki Trout Bar'ın sahibidir. İşinde ilerlemek istemektedir ve bunun iki yolu vardır: İlki orta sınıf ve zengin müşterileri cezbedebilmek, ikincisi de sadık yerel bir müdavim grubu oluşturabilmektir. İkinci yolda başarılı olan *Rose* zengin olmayan ancak sadık olan bir müşteri kitlesi yaratabilmiştir. 50'li yaşlarına geldiğinde hayatını bir barda heba etmek istemediğine karar vermiş, keyifli ve karlı iş ortamını bırakarak bir reklam şirketiyle iki yıllık sözleşme imzalamış ve yeni bir işe başlamıştır. Önlem olarak da barını satmamış, kiralamıştır. Sonucunda ise reklam sektöründeki işine ancak bir yıl dayanabilmiş ve tekrar barını işletmeye dönmüştür.

Sonuç olarak; kazançtan çok kayba önem veren insanlar topluluğu ortaya çıkmış, yetkin olmayan çalışanların ücretlerinde büyük düşüşler yaşanmıştır. Esneklik kavramı; gençlik ile ve katılık kavramı ise yaşlılık ile ilişkilendirilmektedir. Yeni düzen, yalnızca belirsiz ve muğlak ortamda ayakta kalabilen kişilerden oluşmakta ve kişinin anlık kapasitesini maksimum kullanılabilirliği ile ilgilenmektedir.

IBM çalışanları: “Başarısızlık” kavramı da kitabın anahtar kelimelerinden biridir. Burada da, *IBM'den atılan bir grup orta yaşlı bilgisayar programcısının* geçirdiği sürece değinilmektedir. İleri teknoloji programcıları olarak buldukları yerde uzun süreli profesyonel kariyer süreçlerine inanan bu insanlar, işlerini kaybedince bu başarısızlıklarına bir anlam verememiş ve önce şirketi ihanetle suçlamışlar, ardından ucuzlayan işgücünü suçlu bularak suçu dış ülkelere atmışlar ve son olarak da başarısızlıklarını kendi sınırları ile açıklamaya çalışmışlardır.

Başarısızlıklar, şüphe unsuruna önem veren bir toplum yaratmıştır. Birey artık büyük bir sistemin küçük bir parçası olmuş, kendine yabancılaşmış adeta başka biri oluvermiş ve bireyin benliği kaygan bir zeminde hareket etmeye başlamıştır.

Kitap son olarak da tehlikeli zamir olan “biz” kavramına değinmiştir. Burada da, biz kavramının sosyolojik yapısı irdelenmiş, yukarıda belirtilen özelliklere sahip bireylerin

nasıl bir “biz” oluşturacağı sorgulanmıştır. Bu sorgulamalardan ikisi; “Toplumda bana ihtiyaç duyan biri var mı?” ve “Değişim, bunu paylaşan insanlarla yeşerir mi?” üzerinedir.

Bilgilendirme

Bu eser Richard Sennett tarafından kaleme alınan “Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri” isimli kitabın değerlendirilmesidir.

KAYNAKÇA

Sennett, R. (2011). *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri* (Çev: Barış Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, 5. Basım, İstanbul.